

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини та іноземних мов»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВтаІМ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«РОЗВИТОК ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ»

Виконав здобувач вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-22
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Базик В.Р.
« ____ » _____ 2026 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор

_____ Ірина БАБЕЦЬ
« ____ » _____ 2026 р.

Рецензент _____

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин та іноземних мов

Рівень вищої освіти Бакалавр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Іван МИЦЕНКО

«____» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКА) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бази́ка Віта́лія Руслановича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Розвиток експорту України до Європейського Союзу в умовах міжнародної економічної інтеграції

2. Керівник роботи

Бабець Ірина Георгіївна, д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою є дослідження теоретичних основ міжнародної економічної інтеграції, оцінка сучасного стану торговельно-економічних відносин України з Європейським Союзом та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності експортної діяльності в умовах функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Завдання: розкрити сутність та основні передумови міжнародної економічної інтеграції; дослідити особливості функціонування зон вільної торгівлі та їх вплив на економічний розвиток країн; проаналізувати сучасний стан зовнішньоторговельних відносин України; оцінити товарну та географічну структуру експорту України до країн ЄС; виявити ключові проблеми та обмеження розвитку експортної діяльності; визначити перспективні напрями підвищення ефективності українського експорту на європейському ринку.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 2	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 3	проф. Бабець І.Г.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	02.02.2026-13.02.2026	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	16.02.2026-06.03.2026	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	09.03.2026-10.04.2026	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	13.04.2025-08.05.2026	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	11.05.2026-17.05.2026	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	18.05.2026-31.05.2026	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.06.2026-07.06.2026	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	08.06.2026-11.06.2026	
9	Перевірка на плагіат	12.06.2026-16.06.2026	
10	Отримання відгуку наукового керівника	17.06.2026-21.06.2026	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	22.06.2026-25.06.2026	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис керівника

(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис здобувача

Анотація

Розвиток експорту України до Європейського Союзу в умовах міжнародної економічної інтеграції - Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2026.

У роботі досліджено теоретичні засади міжнародної економічної інтеграції та проаналізовано сучасний стан зовнішньоторговельних відносин України з Європейський Союз. Особливу увагу приділено функціонуванню Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі та її впливу на структуру та динаміку українського експорту.

Проведено аналіз товарної та географічної структури експорту України, визначено ключові тенденції, проблеми та бар'єри, що стримують розвиток експортної діяльності, зокрема нетарифні обмеження, логістичні труднощі та наслідки повномасштабної війни.

Обґрунтовано перспективи розвитку українського експорту до ЄС та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення його ефективності, зокрема шляхом диверсифікації товарної структури, розвитку продукції з високою доданою вартістю, поглиблення регуляторної інтеграції та вдосконалення державної підтримки експорту.

Ключові слова: міжнародна економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, експорт, Європейський Союз, конкурентоспроможність, торговельні бар'єри.

Abstract

Development of Ukraine's Exports to the European Union in the Context of International Economic Integration.- Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2026.

The thesis examines the theoretical foundations of international economic integration and analyzes the current state of Ukraine's foreign trade relations with the European Union. Particular attention is paid to the functioning of the Deep and Comprehensive Free Trade Area and its impact on the structure and dynamics of Ukrainian exports.

The study provides a detailed analysis of the commodity and geographical structure of Ukraine's exports, identifying key trends, challenges, and barriers that hinder export development, including non-tariff measures, logistical constraints, and the consequences of the full-scale war.

The paper substantiates the prospects for the development of Ukrainian exports to the EU and proposes practical recommendations for improving their effectiveness, including diversification of the export structure, increasing the share of high value-added products, deepening regulatory integration, and enhancing state export support mechanisms.

Keywords: international economic integration, free trade area, export, European Union, competitiveness, trade barriers.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	9
1.1. Теоретичне визначення та форми міжнародної економічної інтеграції.....	9
1.2. Етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції та їх порівняльний аналіз	14
1.3. Ефекти функціонування зон вільної торгівлі: переваги та ризики	17
Висновки до розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПВЗВТ	26
2.1. Особливості функціонування ПВЗВТ між Україною та ЄС та її вплив на зовнішню торгівлю	26
2.2. Географічна структура зовнішньої торгівлі України з ЄС та характеристика ключових партнерів	34
2.3 Товарна структура експорту України до ЄС та її трансформація ...	42
Висновки до розділу.....	51
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ РИНКУ ЄС	53
3.1. Основні виклики та бар'єри розвитку експорту України до ЄС в умовах війни	53
3.2. Перспективи розвитку та структурної трансформації експорту України до ЄС	60
Висновки до розділу.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасного розвитку світового господарства інтеграційні процеси набувають дедалі більшого значення для забезпечення економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національних економік та зміцнення їх позицій на міжнародних ринках. Поглиблення міжнародного поділу праці, активізація торговельних зв'язків між державами та формування регіональних економічних об'єднань сприяють посиленню взаємозалежності країн і створюють нові можливості для економічного розвитку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження впливу інтеграційних процесів на розвиток зовнішньої торгівлі та формування експортного потенціалу держав.

Для України європейський напрям зовнішньоекономічної політики залишається одним із ключових пріоритетів. Поглиблення співпраці з Європейським Союзом, реалізація положень Угоди про асоціацію та функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі сприяли розширенню можливостей українських виробників на європейському ринку. Водночас процес інтеграції супроводжується необхідністю адаптації національної економіки до європейських вимог щодо якості продукції, технічного регулювання, екологічних стандартів і конкурентного середовища.

Особливого значення дослідження зовнішньоторговельних відносин України з ЄС набуває в умовах воєнних викликів та необхідності післявоєнного відновлення економіки. Європейський Союз став головним торговельним партнером України, а подальше розширення економічної співпраці розглядається як один із важливих інструментів забезпечення економічної стійкості, залучення інвестицій та інтеграції країни до європейського економічного простору.

Разом із тим розвиток українського експорту до країн ЄС стримується низкою чинників, серед яких недостатній рівень технологічної модернізації виробництва, переважання продукції з невисокою доданою вартістю в

структурі експорту, складність дотримання окремих європейських вимог, а також проблеми логістичного забезпечення. Це зумовлює необхідність детального аналізу сучасного стану зовнішньоторговельних відносин України з Європейським Союзом та пошуку ефективних шляхів підвищення конкурентоспроможності українських експортерів.

Метою бакалаврської роботи є дослідження теоретичних основ міжнародної економічної інтеграції, оцінка сучасного стану торговельно-економічних відносин України з Європейським Союзом та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності експортної діяльності в умовах функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- розкрити сутність та основні передумови міжнародної економічної інтеграції;
- дослідити особливості функціонування зон вільної торгівлі та їх вплив на економічний розвиток країн;
- проаналізувати сучасний стан зовнішньоторговельних відносин України;
- оцінити товарну та географічну структуру експорту України до країн ЄС;
- виявити ключові проблеми та обмеження розвитку експортної діяльності;
- визначити перспективні напрями підвищення ефективності українського експорту на європейському ринку.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної економічної інтеграції та зовнішньоторговельна діяльність України.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, що виникають у процесі розвитку експорту України до країн Європейського Союзу в умовах дії зони вільної торгівлі.

У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, серед яких методи аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, статистичного аналізу, а також графічні та табличні методи обробки й представлення інформації.

Інформаційну основу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних учених, статистичні матеріали міжнародних організацій, дані державних установ України та Європейського Союзу, аналітичні звіти й нормативно-правові документи.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання отриманих результатів і запропонованих рекомендацій під час формування державної політики у сфері зовнішньої торгівлі, а також у діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють або планують здійснювати експорт продукції на ринок Європейського Союзу.

Структура кваліфікаційної роботи побудована відповідно до логіки дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури з 32 найменувань, 10 рисунків та 2 таблиць. Загальна кількість сторінок – 78.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Теоретичне визначення та форми міжнародної економічної інтеграції

Міжнародна економічна інтеграція - одна з ключових ознак сучасного розвитку світового господарства. Вона відображає закономірні процеси поглиблення економічних взаємозв'язків між державами, посилення їх взаємозалежності та формування цілісного глобального економічного простору. У сучасних умовах інтеграційні процеси слугують не лише засобом стимулювання економічного розвитку, а й відіграють вагомую роль у зміцненні міжнародної конкурентоспроможності держав.

Передумови об'єднання національних ринків різних держав виникли ще задовго до сучасного етапу розвитку. Історично ці процеси були пов'язані з розширенням міжнародної торгівлі, поглибленням поділу праці та зміцненням економічних зв'язків, що здебільшого позитивно впливали на економічну динаміку. Водночас активне становлення міжнародної економічної інтеграції розпочалося лише в середині XX століття, коли сформувалися умови для створення стабільних міждержавних об'єднань. У науковій літературі виокремлюють кілька етапів або «хвиль» інтеграції, кожен з яких характеризується власними особливостями. Відмінності між ними проявляються у рівні розвитку країн-учасниць, напрямках співпраці, а також у впливі глобальних політичних і економічних чинників [1].

Участь країн в інтеграційних об'єднаннях істотно впливає на темпи та якість їхнього економічного розвитку. Інтеграційні процеси сприяють розширенню ринків збуту, активізації інвестиційних потоків, підвищенню ефективності виробництва та впровадженню інноваційних рішень. Важливого значення набуває участь держав із великим внутрішнім ринком і тих, що перебувають у стадії розвитку, оскільки інтеграція у світову економіку відкриває для них додаткові можливості модернізації. Разом із тим важливим залишається питання взаємодії таких країн із державами поза

інтеграційними об'єднаннями, адже це визначає структуру світової торгівлі та розподіл економічних вигод [1].

Поняття «інтеграція» (від лат. *integrum* — ціле) означає процес об'єднання окремих самостійних елементів у єдину систему шляхом їх узгодження, зближення та взаємного пристосування. У результаті формується нова модель співпраці, що забезпечує більш ефективну взаємодію учасників. У цьому контексті міжнародна економічна інтеграція займає центральне місце і, за визначенням О. С. Мороза, полягає у поступовому зближенні держав та переплетенні структур їхніх економік [2].

На думку Л. В. Кураха, об'єктом міжнародної економічної інтеграції є національні господарства держав, у межах яких здійснюються процеси виробництва та розподілу матеріальних і частково нематеріальних благ, що мають вартісну форму [3]. У свою чергу, О. Беляєв визначає інтеграцію як широкомасштабне міждержавне об'єднання, яке функціонує на підставі відповідних угод і характеризується наявністю впорядкованої організаційної структури [4].

Аналіз наукових підходів до визначення сутності міжнародної економічної інтеграції дає підстави стверджувати, що вона є складним багатогранним явищем. Її доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах: з одного боку, як процес поглиблення економічної взаємодії та зближення національних господарств, а з іншого — як результат цього процесу, який характеризує рівень інтеграції економік окремих держав.

Розуміння міжнародної економічної інтеграції як процесу передбачає акцент на динаміці зближення економік різних країн. Такий підхід включає реалізацію комплексу заходів в економічній, політичній і правовій сферах, що здійснюються як на міждержавному рівні, так і за участю транснаціональних корпорацій. У ході цих процесів поступово усуваються бар'єри, які перешкоджають вільній взаємодії економічних систем. Важливими складовими є лібералізація торгівлі товарами і послугами, активізація руху капіталу та робочої сили, гармонізація законодавства та

економічної політики, а також створення спільних інституцій для регулювання інтеграційних відносин.

Процесуальний підхід підкреслює, що інтеграція має динамічний характер і не є статичним явищем. Вона розвивається поступово, проходячи різні рівні глибини — від початкових форм співробітництва до складних інтеграційних структур. При цьому можливі як процеси поглиблення інтеграції, так і її уповільнення чи навіть дезінтеграція, що зумовлюється змінами політичних, економічних або геополітичних умов.

Водночас міжнародну економічну інтеграцію доцільно розглядати не лише як процес, але й як певний стан, що відображає рівень досягнутої взаємопов'язаності та узгодженості економічних систем групи країн на конкретному етапі. Такий стан характеризується як кількісними, так і якісними параметрами. До кількісних показників належать значна частка внутрішньої торгівлі у загальному обсязі зовнішньоторговельних операцій, високий рівень взаємних інвестицій, інтенсивність фінансових потоків, а також активні міграційні процеси між державами-учасницями. Важливим індикатором також виступає ступінь узгодженості макроекономічних показників, що відображає рівень економічної конвергенції.

Якісний вимір інтеграційних процесів виявляється у функціонуванні спільних ринків товарів, послуг, капіталу та робочої сили, розвитку наднаціональних інституцій, а також у здійсненні скоординованої, а подекуди й уніфікованої економічної політики. Досягнення такого рівня інтеграції потребує високого рівня взаємної довіри між державами та готовності частково делегувати елементи національного економічного суверенітету заради реалізації спільних стратегічних пріоритетів.

Повноцінне дослідження міжнародної економічної інтеграції неможливе без урахування двох ключових і взаємопов'язаних тенденцій розвитку світового господарства — глобалізації та регіоналізації [5]. Глобалізація характеризується формуванням єдиного світового економічного, політичного та соціокультурного простору, що

супроводжується посиленням взаємозалежності між країнами. Вона проявляється через зростання потоків товарів, послуг, капіталу, технологій і робочої сили, а також через поширення універсальних стандартів, норм і інституцій. У таких умовах національні економіки стають більш відкритими й чутливими до зовнішніх впливів, тоді як транснаціональні корпорації відіграють провідну роль у формуванні глобальних ланцюгів доданої вартості, стимулюючи подальший розвиток інтеграційних процесів.

Водночас регіоналізація проявляється у поглибленні економічної взаємодії між державами, об'єднаними територіальною, історичною або культурною спорідненістю, і реалізується через створення регіональних інтеграційних угруповань. Її можна розглядати як одну з форм прояву глобалізації або як інструмент адаптації до її викликів. У межах таких об'єднань країни отримують можливість ефективніше використовувати переваги міжнародного поділу праці, узгоджувати економічну політику, спільно реагувати на глобальні виклики та посилювати свої позиції у світовій економіці. Крім того, регіональні інтеграційні об'єднання сприяють залученню інвестицій, розвитку інфраструктури та вирішенню спільних економічних, екологічних і безпекових проблем [5].

Таким чином, регіональна економічна інтеграція не перечить глобалізаційним процесам, а, навпаки, доповнює їх і виступає одним із інструментів їх реалізації. Вона формує багатополярну структуру світового господарства, у межах якої регіональні об'єднання відіграють дедалі вагомішу роль. Водночас у наукових колах зберігається дискусія щодо ролі регіоналізму: чи є він основою для подальшої глобальної інтеграції, чи, навпаки, може стримувати процеси повної лібералізації міжнародної торгівлі.

Ефективне становлення та подальше поглиблення міжнародної економічної інтеграції можливі лише за умови наявності сукупності об'єктивних передумов, які формують сприятливе середовище для економічного зближення країн. Такі передумови доцільно систематизувати за

кількома ключовими напрямками, кожен із яких відіграє важливу роль у розвитку інтеграційної взаємодії.

Провідне місце займають економічні передумови. Вони передбачають досягнення державами певного рівня економічної зрілості та індустріального розвитку, що зумовлює потребу у розширенні ринків збуту та відкриває можливості для ефективної міжнародної спеціалізації. Важливим є також співвідношення рівнів розвитку країн-партнерів: хоча інтеграція можлива і між економіками різного рівня (асиметрична інтеграція), подібні моделі зустрічаються рідше та мають специфічні механізми реалізації. Суттєве значення має ступінь економічної взаємозалежності, зокрема інтенсивність взаємної торгівлі або розвиток внутрішньогалузевих обмінів, що свідчить про потенціал отримання додаткових вигод від інтеграції. Додатковими чинниками виступають розвиненість ринкової інфраструктури та географічна близькість, які сприяють зниженню трансакційних витрат і активізації економічної співпраці [6].

Другою важливою складовою є технологічні передумови. Близький або співставний рівень технологічного розвитку країн значно полегшує взаємодію, сприяє обміну інноваціями та впровадженню спільних технологічних рішень. Особливої ваги в сучасних умовах набуває розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які спрощують здійснення міжнародної економічної діяльності, забезпечують швидкість фінансових операцій і підвищують ефективність координації між суб'єктами господарювання. Таким чином, ІКТ виступають важливою основою для інтенсифікації інтеграційних процесів.

Значну роль відіграють і політичні передумови. Як підкреслює Приходько І. В., динаміка інтеграційних процесів значною мірою визначається співвідношенням економічних і політичних чинників [7]. Важливими умовами є узгодженість дій на міждержавному рівні, наявність політичної волі до інтеграції, а також готовність до компромісів у процесі формування спільної економічної політики. Водночас ключове значення

мають внутрішню політичну стабільність держав, відсутність гострих суперечок між ними, а також подібність політичних систем і зовнішньополітичних орієнтацій, що полегшує прийняття спільних рішень.

Вагоме значення також мають соціокультурні та історичні чинники. Наявність спільного історичного досвіду, культурної спорідненості, відсутність суттєвих етнічних чи релігійних суперечностей, а також позитивне взаємне сприйняття на суспільному рівні формують додаткові передумови для інтеграційних процесів. Водночас ігнорування цих аспектів може ускладнювати економічне зближення та спричиняти конфліктні ситуації.

Отже, ступінь сформованості зазначених передумов безпосередньо визначає можливість, швидкість і глибину розвитку міжнародної економічної інтеграції. Чим більш сприятливими є ці умови, тим вищою є ймовірність ефективного функціонування інтеграційних об'єднань та досягнення ними стабільних довгострокових результатів.

1.2. Етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції та їх порівняльний аналіз

Однією з найвідоміших і водночас найбільш впливових теоретичних концепцій у вивченні міжнародної економічної інтеграції є модель етапів її розвитку, запропонована угорсько-американським економістом Белою Баласою у 1960-х роках [8]. Даний підхід ґрунтується на систематизації різних форм регіональної економічної взаємодії та розглядає їх як послідовні стадії поглиблення інтеграційних зв'язків між державами.

Концепція Баласи відображає поетапну логіку розвитку інтеграції: кожен наступний рівень не лише зберігає характеристики попереднього, але й доповнює їх новими інструментами усунення економічних бар'єрів і посилення координації політики. Попри певні критичні зауваження, дана модель і надалі залишається теоретичною основою аналізу сучасних

інтеграційних процесів, оскільки дозволяє системно оцінювати їхню глибину, структуру та ефективність.

Початковою та найменш складною формою міжнародної економічної інтеграції виступає зона вільної торгівлі, у межах якої скасовуються митні збори та кількісні обмеження на торгівлю між країнами-учасницями. Водночас кожна держава зберігає право самостійно формувати торговельну політику щодо країн, які не входять до інтеграційного об'єднання. Прикладом такої форми співробітництва є Північноамериканська угода про вільну торгівлю, яка сприяє зростанню обсягів взаємної торгівлі, проте характеризується відносно невисоким рівнем координації економічної політики між учасниками.

Наступною стадією виступає митний союз, що, крім усунення внутрішніх бар'єрів, передбачає запровадження спільного зовнішнього тарифу. Прикладом є МЕРКОСУР, який забезпечує більш узгоджену торговельну політику, хоча його функціонування супроводжується труднощами у досягненні повної економічної інтеграції.

Більш глибоким рівнем інтеграції є спільний ринок, у межах якого забезпечується вільний рух не лише товарів, а й факторів виробництва — капіталу та робочої сили. Найбільш розвиненою моделлю такого типу є Європейський Союз, де створено умови для ефективного перерозподілу ресурсів і тісної економічної взаємодії.

Слідуючим етапом інтеграції є економічний союз, який передбачає узгодження макроекономічної політики країн та діяльність наднаціональних органів. Найвищим рівнем інтеграційних процесів виступає економічний і валютний союз, що охоплює запровадження спільної валюти та проведення єдиної монетарної політики. Яскравим прикладом такого об'єднання є єврозона, яка діє в межах Європейського Союзу.

Порівняння таких інтеграційних утворень, як NAFTA, МЕРКОСУР і Європейський Союз, демонструє існування різних моделей інтеграції, що відрізняються ступенем глибини, інституційною організацією та рівнем

узгодженості економічної політики. Зокрема, НАФТА зосереджується переважно на лібералізації торгівлі, МЕРКОСУР поєднує її з окремими елементами спільної політики, тоді як Європейський Союз досяг найвищого рівня інтеграції, включаючи політичну складову.

Критичне осмислення зазначених моделей дозволяє виявити їхні потужні сторони і обмеження. Так, НАФТА сприяла суттєвому зростанню товарообігу та інвестиційної активності, однак призвела до нерівномірного розподілу економічних вигод. МЕРКОСУР забезпечує розширення регіонального ринку, але його розвиток стримується політичною нестабільністю та недостатнім рівнем інституційної узгодженості. Своєю чергою, Європейський Союз досяг найвищого ступеня економічної інтеграції, однак водночас зіштовхується з низкою викликів, пов'язаних із узгодженням політик, кризовими процесами та необхідністю підтримання балансу між поглибленням інтеграції і збереженням національного суверенітету.

Варто також підкреслити, що сучасні інтеграційні процеси дедалі частіше не відповідають класичній лінійній логіці моделі Баласси. У практичній площині держави нерідко поєднують окремі елементи різних стадій інтеграції, пропускають певні етапи або просуваються ними нерівномірно. Така трансформація пояснюється впливом глобалізаційних процесів, розвитком цифрової економіки, геополітичними змінами, а також посиленням ролі транснаціональних корпорацій. У результаті інтеграція набуває більш складного, гнучкого та багатовекторного характеру.

Таким чином, попри певні обмеження, концепція Бели Баласси зберігає свою актуальність як важливий аналітичний інструмент дослідження міжнародної економічної інтеграції. Ця концепція дає змогу визначати рівень взаємопов'язаності економік і оцінювати перспективи їх подальшого розвитку в умовах глобалізованої світової економіки.

1.3. Ефекти функціонування зон вільної торгівлі: переваги та ризики

Рішення щодо створення або вступу до зони вільної торгівлі є багатоаспектним процесом, який потребує всебічного аналізу очікуваних вигод, можливих витрат та потенційних ризиків. Як одна з ключових форм регіональної економічної інтеграції, зона вільної торгівлі справляє різноманітний вплив на економічний розвиток, наслідки якого можуть бути як позитивними, так і негативними для країн-учасниць та світового господарства загалом.

Результати наукових досліджень свідчать про те, що ефективність функціонування таких інтеграційних об'єднань не має однозначної оцінки та залежить від багатьох чинників. Вирішальне значення мають рівень соціально-економічного розвитку держав, структура їхніх національних економік, ступінь залучення до міжнародних економічних відносин, а також специфіка регіонального середовища. Тому однакова інтеграційна модель може забезпечувати різні результати залежно від умов її впровадження та особливостей країн, що беруть у ній участь.

Серед ключових позитивних ефектів створення зон вільної торгівлі в економічній літературі традиційно виділяють статичні та динамічні наслідки [9]. Статичні ефекти проявляються безпосередньо після запровадження відповідної угоди та пов'язані з більш раціональним розподілом наявних ресурсів. Одним із найважливіших проявів є ефект створення торгівлі, теоретичне обґрунтування якого належить Дж. Вайнеру в межах теорії митних союзів.

Сутність цього ефекту полягає у зростанні імпорту товарів із країн-партнерів після усунення митних бар'єрів, що зумовлено зниженням їхньої вартості. Завдяки цьому споживачі отримують доступ до дешевшої та часто більш якісної продукції, що зміцнює конкуренцію на внутрішньому ринку, стимулює підвищення ефективності виробництва та сприяє оптимізації

використання ресурсів. У підсумку це веде до зростання загального рівня добробуту країн, залучених до інтеграційного об'єднання [10].

Для кількісного вимірювання ефекту створення торгівлі застосовуються відповідні аналітичні підходи, зокрема використовується така формула:

$$EC / IC = W \eta (t_1 - t_0)(1 + t_0) \quad 1.1$$

де:

EC / IC – приріст експорту або імпорту, обумовлений ефектом створення торгівлі;

W – зміна вартості зовнішньоторговельних операцій (у відсотках) порівняно з базовим періодом;

η – еластичність попиту за ціною ($\eta < 0$);

t_0 – рівень митного тарифу до набуття чинності угодою;

t_1 – рівень митного тарифу після її запровадження [10].

Додатне значення розрахованого показника свідчить про пожвавлення торговельної взаємодії між країнами-партнерами та підтверджує наявність ефекту створення торгівлі. Натомість від'ємні або близькі до нуля значення можуть вказувати на низьку результативність інтеграційної угоди.

Поряд із ефектом створення торгівлі важливе значення має також ефект відхилення торгівлі. Він виникає у випадках, коли імпорт із більш ефективних третіх країн замінюється постачанням із держав-партнерів, навіть за умови їх вищої вартості або нижчої ефективності виробництва. Така ситуація може спричиняти неефективний розподіл ресурсів і, відповідно, призводити до зниження загального рівня економічного добробуту.

Динамічні ефекти функціонування зон вільної торгівлі проявляються у довгостроковій перспективі та пов'язані зі структурними трансформаціями економіки. До них належать зростання інвестиційної привабливості, посилення конкуренції, активізація інноваційної діяльності, підвищення продуктивності праці, а також реалізація ефекту масштабу виробництва.

Сукупний вплив цих факторів сприяє економічному зростанню та модернізації національних економічних систем.

Водночас функціонування зон вільної торгівлі може супроводжуватися і негативними наслідками. Серед них — ризик витіснення національних виробників більш конкурентоспроможною імпоротною продукцією, посилення залежності від зовнішніх поставок, поглиблення економічної асиметрії між країнами-учасниками, а також скорочення бюджетних надходжень унаслідок зменшення митних платежів.

Отже, результативність зон вільної торгівлі визначається співвідношенням їх позитивних і негативних ефектів. Успішність інтеграційних процесів значною мірою залежить від здатності держав адаптувати економічну політику до нових умов, підтримувати конкурентоспроможність національних виробників і ефективно використовувати переваги відкритих ринків.

Разом із тим трансформаційні зміни, пов'язані з інтеграцією, не завжди мають однозначно позитивний характер. У певних випадках держава може досягти вагомішого економічного результату шляхом односторонньої лібералізації торгівлі, ніж завдяки участі в регіональному інтеграційному об'єднанні. У таких умовах проявляється ефект витіснення торгівлі, що полягає у заміщенні імпорту від більш ефективних виробників із третіх країн поставками від менш конкурентоспроможних партнерів. Це може призводити до зниження ефективності використання ресурсів і певних втрат добробуту. Водночас, попри наявність таких негативних аспектів, міжнародна економічна інтеграція взагалі сприяє зростанню добробуту країн-учасниць, тоді як втрати третіх країн частково компенсуються розвитком внутрішньорегіональної торгівлі [11].

Дослідження Дж. Вайнера показали, що зі збільшенням масштабів інтеграційного об'єднання зростає ймовірність формування ефективної зони вільної торгівлі. Водночас інші науковці, зокрема Д. Крепс, наголошували на

неоднозначності результатів інтеграційних процесів і можливості переважання негативних ефектів у певних умовах.

Результативність функціонування зон вільної торгівлі також залежить від низки економічних передумов. Зокрема, позитивний ефект досягається за умов відносно нееластичного попиту та достатньої гнучкості пропозиції. У поєднанні з ефектом розширення торгівлі це сприяє реальному зростанню обсягів зовнішньоекономічних операцій. У таких умовах скасування митних бар'єрів дозволяє замінити менш ефективне внутрішнє виробництво дешевшим імпортом із країн-партнерів, що підвищує споживчий надлишок і загальну ефективність економіки.

До інших суттєвих статичних ефектів слід віднести посилення конкурентного середовища на внутрішньому ринку. Вихід на нього іноземних виробників спонукає вітчизняні підприємства до підвищення якості продукції, скорочення витрат і вдосконалення цінової політики. У результаті це забезпечує додаткові переваги для споживачів і сприяє розширенню асортименту товарів і послуг, що загалом позитивно позначається на рівні добробуту населення [11].

Поряд із короткостроковими, або статичними, наслідками створення зон вільної торгівлі формуються і динамічні ефекти, які проявляються у довгостроковій перспективі та суттєво діють на темпи економічного розвитку. Перш за все розширення ринку до масштабів інтеграційного об'єднання створює умови для реалізації ефекту економії від масштабу, що дає змогу підприємствам зменшувати середні витрати виробництва та зміцнювати конкурентні позиції.

Важливим наслідком функціонування зон вільної торгівлі є також активізація інвестиційної діяльності. Йдеться як про приплив прямих іноземних інвестицій із третіх країн, так і про зростання внутрішньорегіональних інвестиційних потоків. Розширення ринку підвищує привабливість регіону для інвесторів, а інвестиції, своєю чергою, сприяють

передачі сучасних технологій, створенню нових робочих місць, підвищенню продуктивності праці та структурній модернізації економіки.

Крім того, інтеграційні процеси стимулюють поширення інновацій і новітніх технологій. Це відбувається завдяки посиленню конкуренції, активізації торговельних зв'язків і зростанню інвестиційних потоків. У сукупності такі фактори забезпечують прискорення економічного зростання країн-учасниць.

Водночас створення зон вільної торгівлі має не лише економічний, а й політичний та соціальний вимір. Інтеграція сприяє розвитку політичного діалогу між державами, зміцненню регіональної стабільності та безпеки, а також може виступати каталізатором внутрішніх реформ. Крім того, участь у таких об'єднаннях підвищує міжнародний імідж країни та її інвестиційну привабливість [12].

Таким чином, вплив зон вільної торгівлі є комплексним і багатовекторним. Його результати визначаються поєднанням економічних, політичних та інституційних чинників, а також здатністю держав адаптуватися до нових умов інтеграційної взаємодії.

Насамперед, попри вагомий потенціал позитивних наслідків, функціонування зон вільної торгівлі пов'язане з низкою проблем і ризиків, які потребують уважного аналізу. Одним із найбільш суттєвих негативних ефектів є відхилення торгівлі. Його сутність полягає у заміщенні імпорту з більш ефективних третіх країн поставками від менш конкурентоспроможних партнерів по інтеграційному об'єднанню. Це призводить до неефективного розподілу ресурсів і може спричиняти втрати добробуту як для країн-учасниць, так і для тих держав, що залишаються поза межами інтеграції. Загальний статичний результат визначається співвідношенням ефектів створення та відхилення торгівлі [12].

Серед інших важливих викликів варто виокремити витрати, пов'язані з дотриманням правил визначення походження товарів. Необхідність підтвердження країни походження продукції для отримання торговельних

преференцій створює додаткове адміністративне навантаження, особливо для малого і середнього бізнесу. В деяких випадках такі правила можуть використовуватися як інструмент прихованого протекціонізму, обмежуючи конкуренцію навіть у межах інтеграційного об'єднання. Крім того, велика кількість угод із різними вимогами до походження товарів формує так званий «ефект спагеті», що ускладнює структуру світової торгівлі та збільшує трансакційні витрати.

Суттєвими є також витрати, пов'язані зі структурною трансформацією економіки. Галузі, які не витримують конкуренції, можуть скорочувати виробництво, що супроводжується зростанням безробіття. Це вимагає активної державної політики, спрямованої на соціальний захист населення, перекваліфікацію працівників і підтримку розвитку нових секторів. Водночас інтеграція може посилювати нерівномірність розподілу вигод між різними регіонами та соціальними групами.

Дискусійним залишається також вплив зон вільної торгівлі на глобальну торговельну систему. З одного боку, вони можуть сприяти подальшій лібералізації торгівлі, виступаючи «будівельними блоками» глобальної інтеграції. З іншого — існує ризик, що такі угоди перетворюватимуться на «камені спотикання», порушуючи принцип недискримінації, закладений у системі Світової організації торгівлі, та відволікаючи увагу від багатосторонніх переговорів [12].

Оцінювання ефективності зон вільної торгівлі є складним аналітичним завданням, що потребує застосування різних методичних підходів. Зокрема, Н. Кривенко пропонує визначати інтеграційний ефект через співвідношення частки експорту до країн-партнерів у межах угоди із загальним обсягом експорту, що дозволяє оцінити рівень орієнтації країни на інтеграційне об'єднання [13].

Крім того, у науковій практиці широко використовуються різноманітні аналітичні індикатори, зокрема індекс інтенсивності внутрішньої торгівлі, показники схильності до внутрішньорегіональних і зовнішньорегіональних

торговельних операцій, а також індекс симетричної торговельної інтроверсії. Застосування цих показників дає можливість оцінити ступінь розвитку інтеграційних зв'язків і ступінь економічної взаємозалежності між країнами [13].

Особливої уваги заслуговує підхід В. О. Петухової, яка пропонує для аналізу інтеграційних процесів використовувати показник торговельно-економічної пов'язаності (КТЕП):

$$\text{КТЕП} = \frac{r-g}{1-g} \quad 1.2$$

де:

r — співвідношення обсягів внутрішньої торгівлі інтеграційного угруповання до його загального торговельного обороту;

g — частка загального обсягу торгівлі угруповання у світовій торгівлі [13; 14].

Даний показник дозволяє оцінити ступінь внутрішньої інтегрованості економічного об'єднання у співвідношенні з рівнем його включеності до світового господарства, що слугує важливим критерієм визначення ефективності інтеграційних процесів.

Отже, прийняття рішення щодо створення або участі у зоні вільної торгівлі має ґрунтуватися на всебічному та комплексному аналізі. Такий підхід передбачає порівняння очікуваних вигід — зокрема ефекту створення торгівлі та довгострокових динамічних переваг — із потенційними втратами, серед яких ефект відхилення торгівлі, додаткові адміністративні витрати та соціально-економічні наслідки структурних трансформацій. Лише за умови досягнення оптимального балансу між цими складовими інтеграційні процеси можуть виступати ефективним інструментом економічного зростання та підвищення ступінь добробуту.

Висновки до розділу

У першому розділі здійснено аналіз теоретичних засад міжнародної економічної інтеграції, зокрема розкрито її сутність, передумови

формування, етапи еволюції та основні ефекти функціонування зон вільної торгівлі. Отримані результати дослідження дозволяють сформулювати узагальнені висновки.

По-перше, міжнародна економічна інтеграція є об'єктивним і закономірним етапом еволюції світового господарства, що відображає поглиблення взаємозв'язків і взаємозалежності між національними економіками. Вона постає як складне багатовимірне явище, яке доцільно розглядати як у динамічному вимірі (як процес економічного зближення), так і у статичному (як рівень досягнутої інтегрованості).

По-друге, результативність інтеграційних процесів значною мірою зумовлюється сукупністю економічних, політичних, технологічних і соціокультурних чинників. Їх наявність та ступінь розвитку визначають глибину, швидкість і результати інтеграції, а також спроможність країн адаптуватися до нових умов економічної взаємодії.

По-третє, концепція стадій міжнародної економічної інтеграції, запропонована Белою Балассою, дає змогу систематизувати різні форми інтеграції та простежити послідовність їх розвитку — від зони вільної торгівлі до економічного і валютного союзу. Попри те, що в реальній практиці інтеграційні процеси не завжди мають лінійний характер, ця модель залишається важливим аналітичним інструментом для оцінювання рівня інтегрованості інтеграційних об'єднань.

По-четверте, порівняльний аналіз інтеграційних угруповань засвідчив, що існують різні моделі інтеграції, які відрізняються за глибиною та інституційною складністю. Зокрема, угоди типу НАФТА орієнтовані переважно на лібералізацію торгівлі, МЕРКОСУР поєднує елементи торговельної координації, тоді як Європейський Союз є найбільш розвиненою формою інтеграції з високим рівнем економічної та частково політичної взаємодії.

По-п'яте, створення зон вільної торгівлі супроводжується як позитивними, так і негативними ефектами. До основних переваг належать

ефект створення торгівлі, посилення конкуренції, розширення ринків збуту, залучення інвестицій та стимулювання економічного зростання. Водночас існують і ризики, зокрема ефект відхилення торгівлі, адміністративні витрати, пов'язані з регулюванням торгівлі, а також соціально-економічні наслідки структурної перебудови економіки.

По-шосте, ефективність інтеграційних процесів значною мірою залежить від здатності країн забезпечити баланс між вигодами та витратами інтеграції, а також від рівня інституційного розвитку та координації економічної політики. У сучасних умовах інтеграція набуває дедалі більш гнучкого та багатовимірного характеру під впливом глобалізаційних процесів, цифровізації та геополітичних змін.

Отже, міжнародна економічна інтеграція виступає важливим чинником розвитку національних економік, проте її результативність визначається необхідністю комплексного врахування як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Узагальнені теоретичні положення слугують підґрунтям для подальшого дослідження практичних аспектів інтеграційних процесів у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПВЗВТ

2.1 Особливості функціонування ПВЗВТ між Україною та ЄС та її вплив на зовнішню торгівлю

Розвиток зовнішньоторговельних зв'язків України відбувається відповідно до глобальних тенденцій економічної лібералізації, що реалізуються через укладання міжнародних торговельних угод. Участь у подібних угодах є важливим інструментом інтеграції країни у світову економічну систему, сприяє розширенню експортного потенціалу, залученню іноземного капіталу та посиленню конкурентоспроможності національної економіки.

На сучасному етапі Україна є учасником 17 чинних торговельних угод (табл. 2.1), які охоплюють як двосторонній, так і багатосторонній рівні співпраці та забезпечують пільговий доступ до ринків основних торговельних партнерів.

Найбільшою за кількістю учасників торговельною угодою України є домовленість із Європейським Союзом. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та ЄС є основним економічним компонентом Угоди про асоціацію. Політичну частину документа було укладено в березні 2014 року, а економічну — в червні того ж року.

Таблиця 2.1

Діючі угоди про вільну торгівлю України

№	Назва угоди	Країни/регіони-партнери	Тип угоди	Рік набуття чинності
1	Угода про асоціацію між Україною та ЄС (ПВЗВТ)	ЄС	ЗВТ	2016
2	Угода про вільну торгівлю з ЄАВТ	Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн	ЗВТ	2012
3	Угода про вільну торгівлю з Канадою	Канада	ЗВТ	2017
4	Угода про вільну торгівлю з Великою Британією	Велика Британія	ЗВТ	2021
5	Угода про вільну торгівлю з Ізраїлем	Ізраїль	ЗВТ	2021
6	Угода про вільну торгівлю з Туреччиною	Туреччина	ЗВТ	2024
7	Угода про вільну торгівлю з Грузією	Грузія	ЗВТ	1996
8	Угода про вільну торгівлю з Азербайджаном	Азербайджан	ЗВТ	1996
9	Угода про вільну торгівлю з Узбекистаном	Узбекистан	ЗВТ	1996
10	Угода про вільну торгівлю з Молдовою	Молдова	ЗВТ	2003
11	Угода про вільну торгівлю з Чорногорією	Чорногорія	ЗВТ	2013
12	Угода про вільну торгівлю з Північною Македонією	Північна Македонія	ЗВТ	2001
13	Угода про вільну торгівлю з Таджикистаном	Таджикистан	ЗВТ	2002
14	Угода про вільну торгівлю з Туркменістаном	Туркменістан	ЗВТ	1995
15	Угода про вільну торгівлю з Вірменією	Вірменія	ЗВТ	1996
16	Угода про вільну торгівлю з Киргизстаном	Киргизстан	ЗВТ	1996
17	Угода про вільну торгівлю в рамках СНД	Країни СНД	Багато сторон ня ЗВТ	2012

Джерело: складено автором [15]

На відміну від класичних угод про вільну торгівлю, які здебільшого зосереджені на зниженні або скасуванні митних тарифів, ПВЗВТ характеризується значно ширшим і більш комплексним змістом. Вона виступає не лише засобом лібералізації торгівлі, а й важливим етапом на

шляху до поглибленої інтеграції України в європейський економічний простір та можливого набуття членства в ЄС. Її ключова мета полягає у формуванні передумов для поступового входження української економіки до внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Досягнення цих цілей передбачає реалізацію двох взаємопов'язаних напрямів: лібералізації торгівлі товарами та послугами, а також масштабної гармонізації законодавства. Остання включає адаптацію національної нормативно-правової бази до стандартів ЄС у сферах торгівлі, конкуренції, технічного регулювання, захисту прав споживачів і ведення підприємницької діяльності. Такий підхід сприяє формуванню прозорого та уніфікованого бізнес-середовища і зменшенню нетарифних бар'єрів.

Практична імплементація положень ПВЗВТ розпочалася 1 січня 2016 року в режимі тимчасового застосування, тоді як повне набуття чинності Угодою про асоціацію відбулося 1 вересня 2017 року. Відтоді торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС перейшли на новий якісний рівень, що проявляється не лише у зростанні обсягів торгівлі, а й у поступовому зближенні економічних систем [16].

Однією з центральних складових ПВЗВТ є лібералізація торгівлі товарами. Угода передбачає поетапне, але фактично майже повне скасування ввізних мит (понад 97% товарних позицій) між сторонами. Важливою характеристикою цього процесу є його асиметричність: Європейський Союз відкрив свій ринок для українських товарів практично одразу після запуску угоди у 2016 році, забезпечивши швидкий доступ до свого ринку. Натомість Україна отримала перехідний період тривалістю до 10–15 років для окремих категорій товарів, що дозволяє поступово знижувати імпорتنі тарифи на продукцію з ЄС [16].

Така поетапність обумовлена потребою пристосування національних виробників до нових конкурентних умов. Вона створює передумови для модернізації виробництва, підвищення якості товарів і послуг, а також

зміцнення конкурентних позицій підприємств як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному рівні.

Для користування преференційними умовами торгівлі продукція повинна відповідати встановленим критеріям визначення її походження. Такі вимоги ґрунтуються на положеннях Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження (Пан-Євро-Мед) та підтверджуються відповідними документами, зокрема сертифікатом EUR.1 або декларацією інвойс. Дотримання зазначених правил є необхідною умовою для отримання передбачених тарифних пільг.

Водночас для окремих чутливих товарних груп, насамперед у сільському господарстві, передбачено застосування тарифних квот. У межах встановлених обсягів експорт здійснюється за нульовою ставкою мита, тоді як перевищення квоти супроводжується застосуванням стандартних тарифів. Такий механізм дозволяє поєднати відкритість ринку з необхідністю захисту окремих секторів економіки.

Таким чином, Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом виступає не лише механізмом розширення торговельних відносин, а й важливим інструментом структурної модернізації національної економіки. Її функціонування сприяє підвищенню конкурентоспроможності українських виробників, адаптації економічної системи до європейських стандартів та поступовій інтеграції України до спільного економічного простору ЄС.

З огляду на те, що в сучасних умовах міжнародної торгівлі значний вплив на доступ до ринків мають саме нетарифні обмеження, у межах ПВЗВТ особлива увага приділяється їх поетапному скороченню шляхом регуляторного зближення. У сфері технічного регулювання Україна взяла на себе зобов'язання щодо поступового приведення національної нормативно-правової бази у відповідність до вимог Європейського Союзу, зокрема через впровадження технічних регламентів ЄС та гармонізованих стандартів, що забезпечують єдині підходи до оцінки якості й безпеки продукції.

Цей процес охоплює широкий спектр промислових товарів і передбачає системні зміни у сфері технічного регулювання. Мова йде про приведення до європейських вимог таких складових системи технічного регулювання, як стандартизація, метрологія, оцінка відповідності, акредитація та ринковий нагляд. Основною метою цих перетворень є укладення Угод про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА) у визначених секторах економіки, що передбачає взаємне визнання результатів процедур оцінки відповідності. Реалізація таких угод сприятиме визнанню українських сертифікатів на території Європейського Союзу без необхідності проходження додаткових перевірок, що суттєво спростить вихід української продукції на європейський ринок та підвищить її конкурентоспроможність [16].

Не менш значущим напрямом є гармонізація санітарних і фітосанітарних вимог, яка має фундаментальні значення для розвитку експорту аграрної продукції. У межах Угоди передбачено поетапну адаптацію українського законодавства у сферах безпеки харчових продуктів, ветеринарного та фітосанітарного контролю до вимог Європейського Союзу. Така гармонізація базується на міжнародно визнаних наукових принципах і передбачає запровадження систем контролю, інспектування та сертифікації, еквівалентних європейським. Реалізація цих заходів спрямована на забезпечення належного рівня безпеки продукції та створення умов для її безперешкодного доступу до ринку ЄС. Крім того, ПВЗВТ спрямована на спрощення торговельних процедур і розвиток митного співробітництва, зокрема через імплементацію міжнародних стандартів, поглиблення взаємодії митних органів і підвищення прозорості торговельної політики.

Комплексний характер ПВЗВТ виявляється в тому, що її положення виходять за межі торгівлі товарами. Угода передбачає лібералізацію сфери послуг і створення сприятливого середовища для інвестиційної діяльності. Це відкриває додаткові можливості для розвитку бізнесу в таких галузях, як

фінансові послуги, телекомунікації, транспорт і професійні послуги. Важливо, що відповідні положення ґрунтуються на принципах національного режиму та режиму найбільшого сприяння і в окремих випадках перевищують рівень зобов'язань сторін у межах СОТ.

Важливим елементом Угоди є також поступова лібералізація ринків державних закупівель, що забезпечує підприємствам України та ЄС рівні можливості участі в тендерних процедурах. Крім того, передбачено посилення захисту прав інтелектуальної власності відповідно до європейських стандартів, а також гармонізацію законодавства у сфері конкуренції, зокрема щодо антимонопольного регулювання та контролю за державною допомогою.

Окремий блок положень стосується сталого розвитку. Угода передбачає дотримання міжнародних трудових стандартів, зокрема вимог Міжнародної організації праці, а також екологічних норм у контексті розвитку торговельних відносин [16]. Таким чином, економічна інтеграція поєднується із соціальними та екологічними аспектами розвитку.

Для забезпечення ефективної реалізації Угоди створено розгалужену систему інституційного управління, до якої входять Рада асоціації, Комітет асоціації та спеціалізований торговельний комітет. Вони виконують функції координації, моніторингу і контролю за виконанням положень Угоди. Крім того, передбачено механізм врегулювання спорів, який включає консультації та можливість створення арбітражних груп.

Оцінка рівня лібералізації торгівлі в межах ПВЗВТ передбачає аналіз динаміки як лібералізаційних, так і обмежувальних заходів, що застосовуються Україною та ЄС. Зокрема, варто відзначити, що найбільша кількість заходів, спрямованих на лібералізацію торгівлі з боку України, була реалізована у 2022 році (рис. 2.1), що значною мірою пов'язано з адаптацією торговельної політики до нових економічних і геополітичних умов.

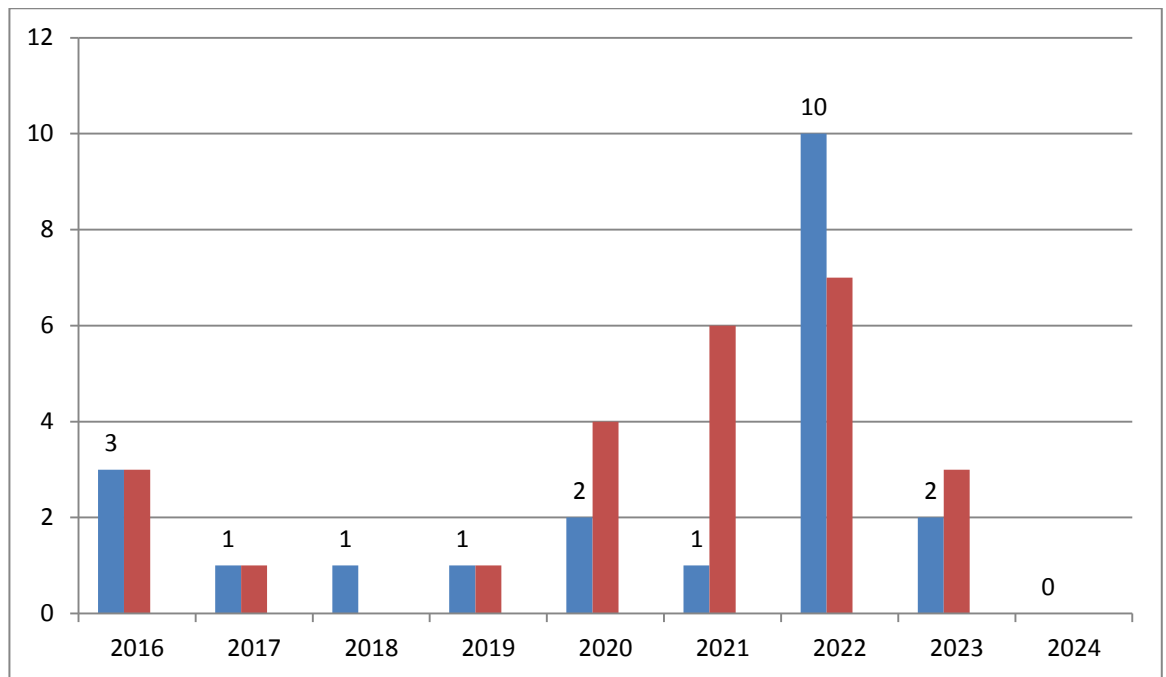

Рис. 2.1 Динаміка кількості впроваджених лібералізаційних та протекціоністських заходів Україною до ЄС, 2016 – 2024 рр., од.

Джерело: побудовано автором [11]

Зменшення кількості протекціоністських заходів у 2024 році свідчить про поступове стабілізування торговельного середовища та переорієнтацію на поглиблення економічної інтеграції України з Європейським Союзом. Така тенденція може розглядатися як позитивний сигнал у контексті подальшої лібералізації торговельних відносин і скорочення бар'єрів у взаємній торгівлі.

Водночас аналіз торговельної політики ЄС показує, що європейська сторона застосовує значно більшу кількість регуляторних інструментів у торгівлі з Україною. Зокрема, у 2023 році було запроваджено 171 протекціоністський захід, тоді як кількість лібералізаційних заходів становила лише 6 (рис. 2.2). Загалом у період з 2016 по 2024 рік Європейський Союз реалізував 708 протекціоністських заходів, що вказує на значний рівень регуляторного впливу на торговельні потоки.

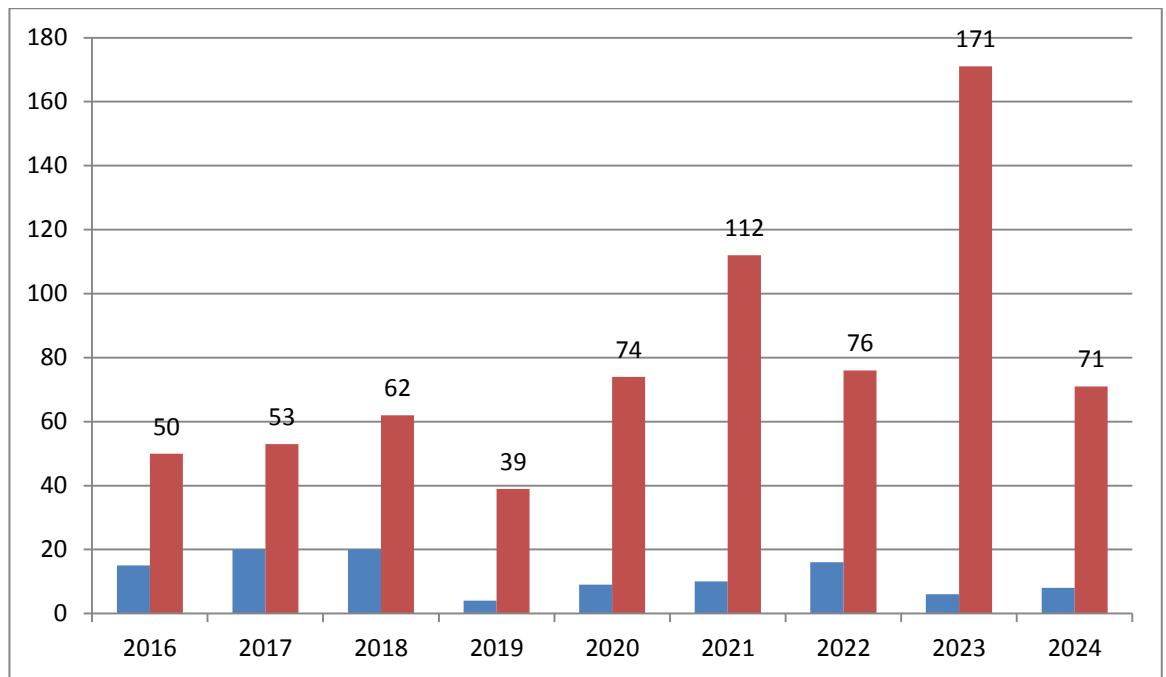

Рис. 2.2 Динаміка кількості впроваджених лібералізаційних та протекціоністських заходів ЄС до України, 2016 – 2024 рр., од.

Джерело: побудовано автором на основі [11]

Таким чином, попри загальну тенденцію до лібералізації, у торговельно-економічних відносинах між Україною та Європейським Союзом зберігаються елементи неопротекціонізму. Йдеться насамперед не про традиційні митні обмеження, а про використання складних регуляторних механізмів, технічних стандартів, санітарних і фітосанітарних вимог та інших нетарифних інструментів, які можуть виконувати функцію захисту внутрішнього ринку ЄС.

Разом з тим такі заходи не слід трактувати лише як обмеження. У багатьох випадках вони мають на меті забезпечення відповідного рівня якості продукції, її безпечності та захисту прав споживачів. Це, своєю чергою, стимулює українських виробників до модернізації технологій, впровадження інновацій та підвищення конкурентоспроможності, що в довгостроковій перспективі може позитивно позначитися на розвитку національної економіки.

Отже, ПВЗВ між Україною та Європейським Союзом є багатофункціональним інструментом економічної політики, що виходить за межі класичних угод про вільну торгівлю. Вона поєднує лібералізацію торгівлі та інвестицій із глибокими інституційними й нормативними змінами, спрямованими на гармонізацію українського законодавства зі стандартами ЄС. У підсумку ПВЗВТ виступає не лише засобом розширення зовнішньоекономічних зв'язків, а й важливим чинником структурної модернізації економіки та її інтеграції до європейського економічного простору.

Зазначені трансформації формують вагомі передумови для підвищення міжнародної конкурентоспроможності України та її поступового входження до внутрішнього ринку Європейського Союзу. Водночас вони супроводжуються низкою суттєвих викликів для національних виробників і експортерів, які змушені адаптуватися до жорстких європейських стандартів, технічних регламентів і вимог до якості продукції. Це потребує значних інвестицій, організаційних змін і підвищення ефективності виробничих процесів.

2.2 Географічна структура зовнішньої торгівлі України з ЄС та характеристика ключових партнерів

Після набуття чинності Угодою про створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом торговельно-економічне співробітництво сторін демонструє стабільну тенденцію до поглиблення. Одночасно спостерігаються суттєві зміни у географічній структурі зовнішньої торгівлі України, що виявляються у поступовому зміщенні основних експортно-імпортних потоків від ринків пострадянських держав у бік країн Європейського Союзу. Така переорієнтація сприяє посиленню економічної інтеграції України з ЄС, розширенню доступу українських виробників до європейського ринку та зменшенню залежності від традиційних торговельних партнерів.

За результатами 2024 року частка Європейського Союзу в структурі українського експорту товарів становила 59,5 %, в імпорті — 50,4 %, а у загальному товарообігу — 53,8 %. Це підтверджує збереження провідної ролі ЄС як головного торговельного партнера України. Таким чином, попри дію преференційних режимів торгівлі, зокрема в межах ПВЗВТ та автономних торговельних заходів, у 2024 році зафіксовано зниження частки ЄС в експорті більш ніж на 5 відсоткових пунктів — з 64,6 % у 2023 році.

Важливо, що така тенденція відбувалася на фоні загального зростання обсягів експорту України: у 2024 році він піднявся на 6 %, що становить близько 1,5 млрд доларів США (рис. 2.3). Отже, скорочення частки ЄС пояснюється не зменшенням експорту в абсолютному вимірі, а більш динамічним зростанням поставок до інших регіонів світу. Це свідчить про поступову диверсифікацію зовнішньоторговельних зв'язків України.

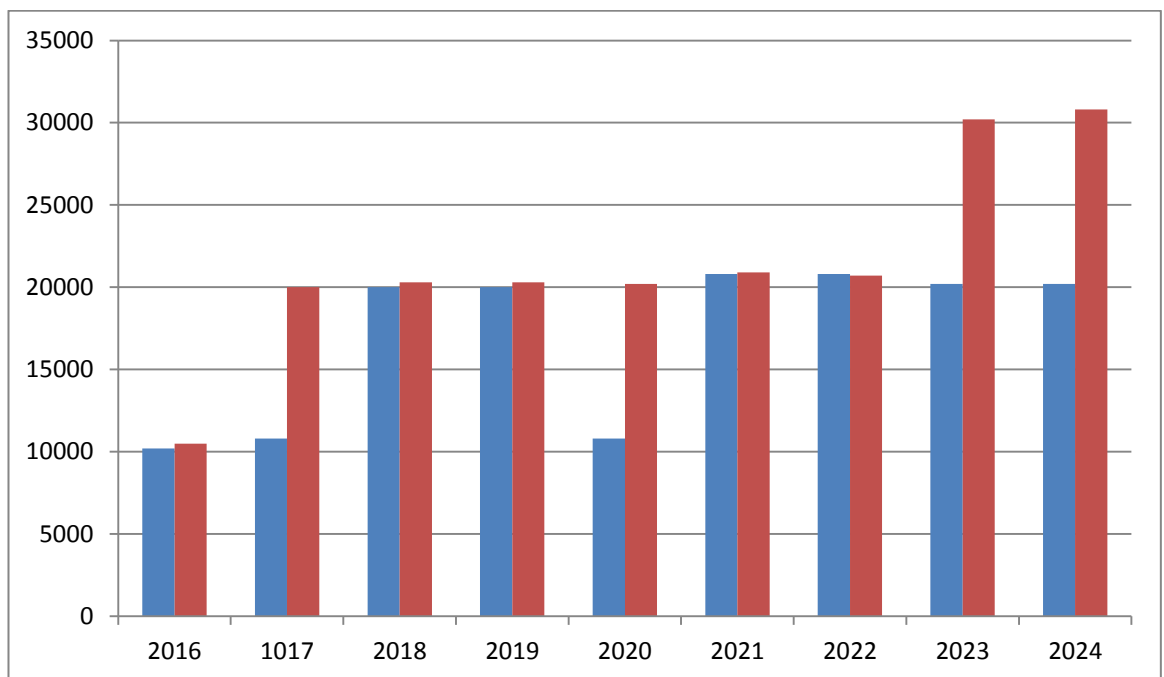

Рис. 2.3 Експорт та імпорт України з країнами ЄС, 2016 – 2024 рр., млн дол. США / од.

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Разом із тим зазначені показники відображають зміну тенденцій, характерних для першої половини 2024 року, коли обсяги експорту до

Європейського Союзу скоротилися приблизно на 9 %, або на 1,1 млрд доларів США [18]. Така динаміка може бути зумовлена впливом зовнішньоекономічних чинників, логістичними труднощами, коливаннями ринкової кон'юнктури, а також процесами структурної адаптації українського експорту.

Отже, незважаючи на наявність короткострокових коливань, Європейський Союз і надалі залишається ключовим напрямом зовнішньоторговельної діяльності України, тоді як ПВЗВТ відіграє провідну роль у поглибленні економічної співпраці і інтеграції до європейського економічного простору.

Загалом слід зазначити, що торговельне сальдо України у взаємній торгівлі з Європейським Союзом протягом усього досліджуваного періоду має від'ємне значення (рис. 2.4), за винятком 2022 року. Що засвідчує про стійке перевищення імпорту над експортом у двосторонніх торговельних відносинах.

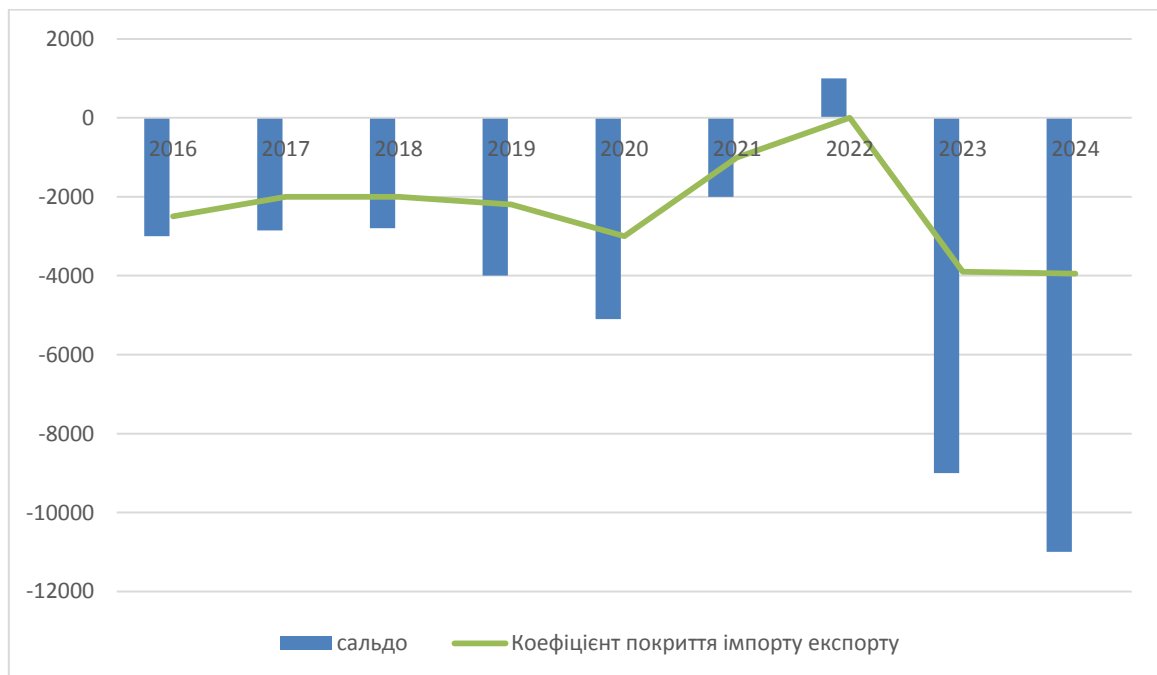

Рис. 2.4 Динаміка торговельного сальдо та коефіцієнт покриття імпорту експортом України з країнами ЄС, 2016 – 2024 рр., млн дол. США / од.

Джерело: побудовано автором на основі [17]

У 2023–2024 роках спостерігається погіршення відповідних показників. Якщо у 2016 році коефіцієнт покриття імпорту експортом становив близько 0,8, то протягом останніх двох років він знизився до рівня 0,7. Така тенденція показує зростання імпортозалежності України у торгівлі з Європейським Союзом, а також про посилення дисбалансів у зовнішньоторговельних відносинах.

Зменшення коефіцієнта покриття імпорту експортом зумовлене низкою факторів. Серед них — структурні особливості українського експорту, в якому переважає сировинна продукція з відносно низькою доданою вартістю, а також збільшення обсягів імпорту високотехнологічної продукції, енергоносіїв і товарів із високим рівнем переробки з країн ЄС. Додатковий вплив мають зовнішні чинники, зокрема економічна нестабільність, наслідки воєнних дій і логістичні обмеження.

Отже, попри позитивні результати інтеграції та розширення торговельних зв'язків із Європейським Союзом, проблема від'ємного торговельного сальдо залишається актуальною. Це зумовлює необхідність подальшого аналізу та формування ефективної зовнішньоекономічної політики, орієнтованої на зміцнення експортного потенціалу України.

Порівняння показників експорту товарів України до держав Європейського Союзу у 2016 році, коли було розпочато функціонування ПВЗВТ, та у 2024 році свідчить про збереження відносної стабільності кола основних торговельних партнерів. Незмінно вагоме місце у структурі українського експорту до ЄС займають такі країни, як Польща, Німеччина, Італія та Іспанія, які залишаються ключовими напрямками збуту української продукції. Це свідчить про сформованість довгострокових торговельно-економічних зв'язків між Україною та провідними економіками Європейського Союзу.

Таким чином упродовж досліджуваного періоду відзначається суттєве зростання обсягів експорту до окремих країн ЄС. Найбільш динамічне збільшення спостерігається у торгівлі з Польщею, Німеччиною та Іспанією

(рис. 2.5), яке свідчить про посилену економічної співпраці з цими державами та їхню провідну роль як ключових ринків збуту української продукції.

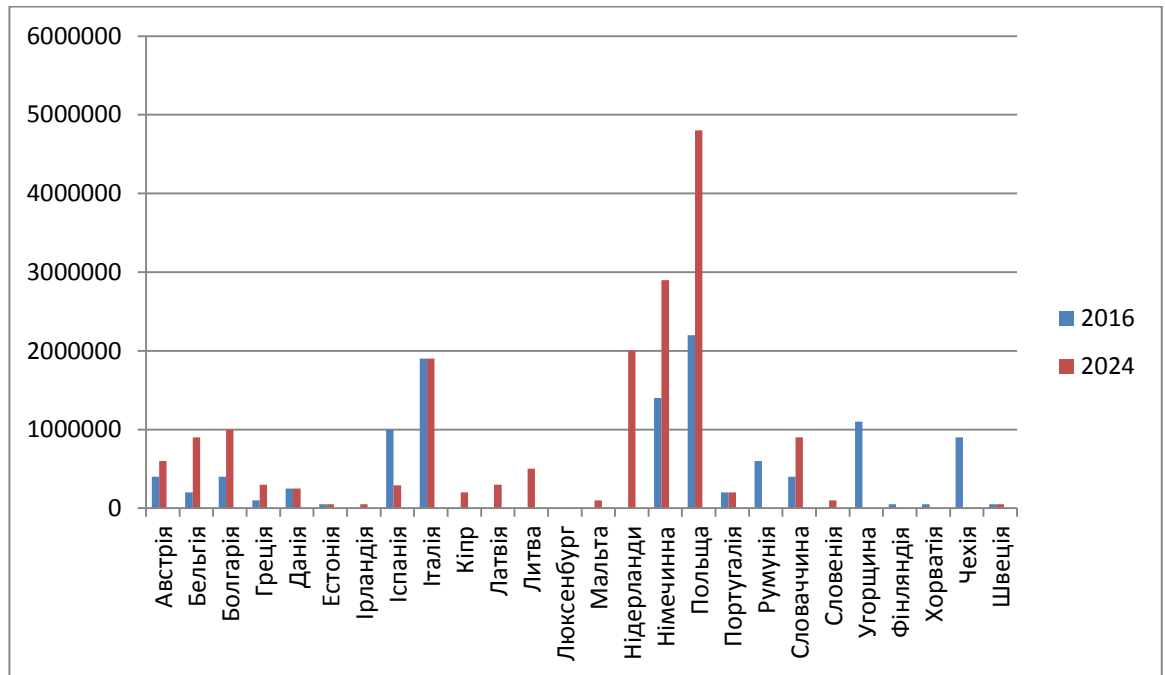

Рис. 2.5 Обсяги експорту товарів України за країнами ЄС у 2016 р. та у 2024 р., тис. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Збільшення обсягів експорту до зазначених країн може пояснюватися низкою факторів. Зокрема, у випадку Польщі важливу роль відіграє географічна близькість, тоді як для Німеччини та Іспанії визначальними є високий рівень економічного розвитку та значна ємність внутрішніх ринків, що створює сприятливі передумови для розширення торговельної взаємодії. Додатковими чинниками виступають розвиток логістичної інфраструктури, поглиблення виробничої кооперації та зростання попиту на українську продукцію.

Отже, аналіз динаміки експорту свідчить, що в умовах функціонування ПВЗВТ відбувається не лише зростання обсягів торгівлі, а й посилення значення окремих країн ЄС як ключових торговельних партнерів України.

Подібна динаміка простежується і в імпорті товарів з країн Європейського Союзу, хоча географічна структура основних торговельних партнерів за цей період дещо змінилася. Зокрема, якщо у 2016 році найбільшим постачальником товарів до України була Німеччина, то у 2024 році лідируючу позицію за обсягами імпорту зайняла Польща (рис. 2.6). Такі зміни відображають трансформацію торговельних потоків між Україною та країнами ЄС, а також зростання ролі Польщі як одного з ключових економічних партнерів України.

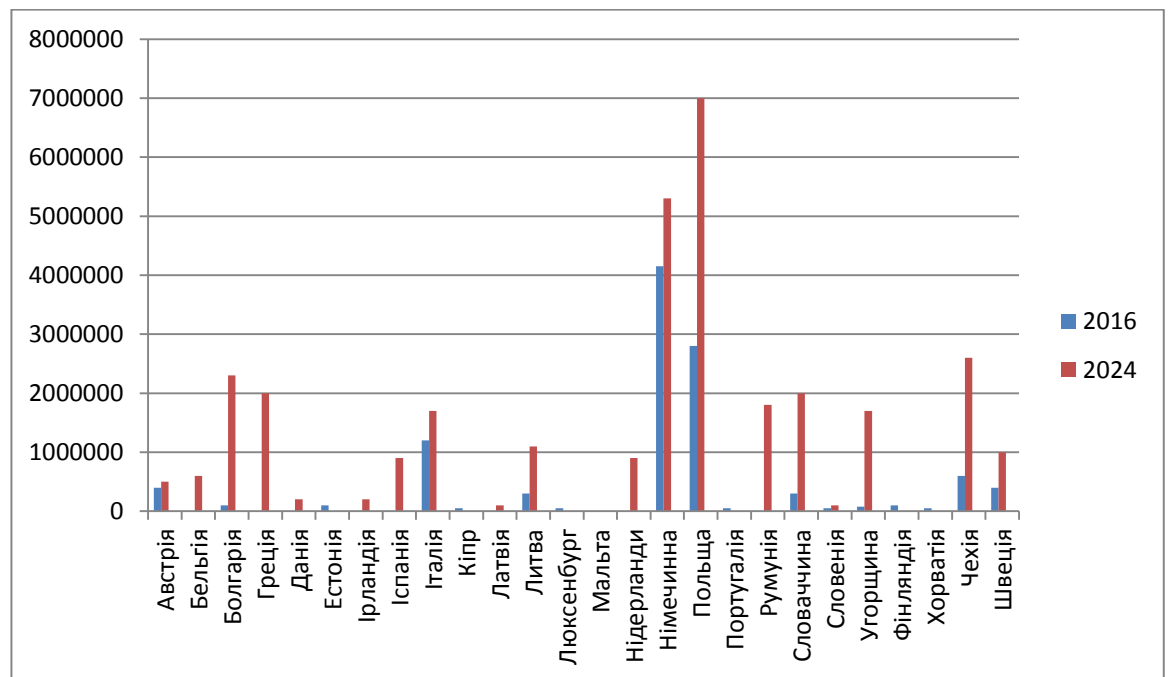

Рис. 2.6 Обсяги імпорту товарів України за країнами ЄС у 2016 р. та у 2024 р., тис. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Отже, на сьогодні Польща займає провідне місце серед торговельних партнерів України за обсягами зовнішньоторговельного обороту, тоді як Німеччина посідає другу позицію. Разом із тим у відносинах з цими стратегічно важливими партнерами для України характерним залишається від'ємне сальдо торговельного балансу, що зумовлено переважанням обсягів імпорту над експортом. Така ситуація свідчить про наявність структурних

диспропорцій у зовнішній торгівлі та необхідність подальшого нарощування експортного потенціалу на європейському ринку.

Присутність негативного сальдо у торгівлі з провідними країнами-партнерами вказує на наявність структурних диспропорцій у зовнішній торгівлі, зокрема залежність від імпорту товарів із високою доданою вартістю. Це, своєю чергою, актуалізує потребу у зміцненні експортного потенціалу та диверсифікації товарної структури українського експорту.

Таблиця 2.2

Торговельний баланс України з Німеччиною та Польщею за 2016-2024 рр.

Рік	Сальдо торговельного балансу з Польщею (млн дол США)	Сальдо торговельного балансу з Німеччиною (млн дол США)
2016	-1 200	-2 500
2017	-1 100	-2 400
2018	-1 300	-2 600
2019	-1 500	-2 800
2020	-1 400	-2 700
2021	-1 600	-2 900
2022	-1 800	-3 000
2023	-1 700	-2 900
2024	-1 600	-2 800

Джерело: розроблено автором на основі [17]

Польща посідає провідне місце серед торговельних партнерів України та виконує важливу роль транзитного вузла для просування української продукції на ринки Європейського Союзу. Таке значення зумовлене спільним державним кордоном, вигідним географічним розташуванням, розвиненою транспортно-логістичною інфраструктурою та високим рівнем економічної співпраці між двома країнами. У товарній структурі українського експорту до Польщі домінують продукція агропромислового комплексу, товари металургійної галузі та хімічної промисловості, які формують основу двостороннього товарообігу.

Характерною особливістю двосторонньої торгівлі є також значна частка реекспорту: товари, що постачаються до Польщі, часто надалі

спрямовуються до інших держав ЄС, що посилює її роль як логістичного посередника.

Разом із тим торговельно-економічна взаємодія з Польщею супроводжується низкою викликів. Одним із них є періодичне запровадження обмежувальних заходів щодо імпорту окремих видів української сільськогосподарської продукції, що стає джерелом торговельних розбіжностей та створює додаткові ризики для вітчизняних експортерів. Важливою проблемою також залишається недостатня пропускна спроможність прикордонної інфраструктури, яка призводить до затримок у транспортуванні вантажів, зростання логістичних витрат та зниження ефективності зовнішньоторговельних операцій.

Німеччина, яка є другим за значенням торговельним партнером України серед країн Європейського Союзу за обсягами експорту, вирізняється високими стандартами щодо якості та безпечності імпортованої продукції. У структурі українського експорту до цієї країни переважають чорні метали, продукція агропромислового комплексу та окремі види машинобудівної продукції. Співробітництво з німецьким ринком стимулює українських виробників до модернізації виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій та адаптації продукції до суворих технічних, екологічних і якісних вимог, що діють у Європейському Союзі.

У той же час вихід на німецький ринок супроводжується низкою складнощів, зокрема пов'язаних із проходженням сертифікаційних процедур і необхідністю відповідності європейським стандартам. Це вимагає від українських виробників значних фінансових витрат, часу та організаційних ресурсів. Додатковим стримувальним чинником стало уповільнення економічного розвитку Німеччини у 2024 році, що призвело до скорочення попиту на окремі групи українського експорту.

Таким чином, Польща та Німеччина зберігають ключове значення у системі зовнішньоекономічних зв'язків України та залишаються її стратегічними партнерами в межах Європейського Союзу. Водночас

подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва з цими країнами потребує усунення наявних бар'єрів, пов'язаних із функціонуванням транспортної та прикордонної інфраструктури, адаптацією до технічних вимог європейського ринку та вдосконаленням регуляторного середовища. Подолання цих викликів сприятиме зміцненню позицій українських експортерів, розширенню доступу до ринків ЄС та підвищенню ефективності зовнішньоторговельної діяльності України.

Усунення цих бар'єрів сприятиме більш повному використанню потенціалу ПВЗВТ і зміцненню позицій України на європейському ринку.

2.3 Товарна структура експорту України до ЄС та її трансформація

Аналіз товарної структури експорту України до Європейського Союзу засвідчує її високу концентрацію в обмеженому переліку товарних груп, що переважно мають сировинний або напівфабрикатний характер. Домінуючі позиції в експорті стабільно належать продукції харчової й промисловості.

У структурі цієї товарної групи домінують зернові культури, передусім кукурудза та пшениця, за експортом яких Україна займає важливі позиції на ринку Європейського Союзу та входить до числа його основних постачальників [17]. Водночас обсяги експорту зерна значною мірою залежать від рівня врожайності та коливань світових цін, що зумовлює нестабільність загальних експортних показників. Суттєву роль також відіграють олійні культури, зокрема соняшник і ріпак, а також продукція їх переробки. Особливе значення має соняшникова олія — один із провідних експортних товарів України, що забезпечує їй вагомі позиції на світовому ринку; водночас Європейський Союз є одним із ключових напрямів її збуту.

Вагоме місце в експорті до Європейського Союзу займають також відходи та залишки харчової промисловості, зокрема шроти й макуха, які широко використовуються у тваринницькому секторі країн ЄС як кормова сировина. Помітну частку в структурі поставок становить і м'ясо птиці, експорт якого демонстрував тенденцію до зростання завдяки адаптації

українських виробників до європейських вимог щодо якості та безпечності продукції, а також ефективному використанню тарифних квот, передбачених ПВЗВТ. Інші види агропродовольчої продукції, зокрема мед, окремі категорії фруктів та овочів, а також кондитерські вироби, також присутні в експортній структурі, однак їхня частка є значно меншою порівняно із зерновими культурами, рослинними оліями та кормовою продукцією.

У цілому аграрний сектор формує понад третину українського експорту до Європейського Союзу, що підтверджує його вагоме значення для забезпечення валютних надходжень та розвитку зовнішньої торгівлі країни. Водночас така спеціалізація свідчить про значну залежність експортного потенціалу України від результатів сільськогосподарського виробництва. Це підвищує чутливість економіки до впливу природно-кліматичних умов, змін урожайності та коливань світової кон'юнктури на ринках сировинної продукції.

Вагомою складовою українського експорту до Європейського Союзу, особливо до початку повномасштабної війни, залишалася продукція недорогоцінних металів та виробів із них. Основу цієї товарної категорії становила продукція чорної металургії, зокрема напівфабрикати (сляби та заготовки), різні види металопрокату й чавун. Незважаючи на труднощі, пов'язані з необхідністю технічної модернізації виробництва, посиленням екологічних вимог та скороченням виробничих потужностей унаслідок воєнних дій, українські металургійні підприємства продовжують утримувати свої позиції на ринку Європейського Союзу.

Особливістю металургійного експорту України є переважання продукції з невисоким рівнем доданої вартості, оскільки значна частина поставок представлена товарами первинної переробки. Поряд із напівфабрикатами та прокатом експортуються також труби, металоконструкції, дріт та інші вироби з чорних металів, однак їхня частка є меншою у загальному обсязі поставок.

Обсяги експорту металопродукції значною мірою залежать від економічної кон'юнктури в країнах Європейського Союзу, насамперед від динаміки розвитку будівельної галузі та машинобудування. Водночас на експортні можливості суттєво впливають захисні заходи ЄС, зокрема антидемпінгові обмеження та механізми квотування імпорту сталевих продукції. Такі інструменти створюють додаткові бар'єри для українських виробників та стримують подальше розширення поставок.

Значну частку українського експорту до Європейського Союзу формують також мінеральні продукти. Ключове місце серед них займають залізні руди та концентрати, які є важливою сировиною для металургійної промисловості європейських держав. Така структура товарних потоків підтверджує збереження сировинної спеціалізації значної частини українського експорту.

У певні періоди вагоме значення для зовнішньої торгівлі мала також реалізація електроенергії на ринки ЄС. Проте обсяги таких поставок залежать від стану енергетичної інфраструктури України, наявності вільних генеруючих потужностей та можливостей міждержавних енергетичних з'єднань. Інші мінеральні товари, зокрема будівельний камінь, глини та цемент, займають порівняно незначне місце у структурі експорту.

На відміну від сировинних товарів, група машин, обладнання та електротехнічної продукції традиційно характеризується відносно невеликою часткою в експорті до Європейського Союзу, хоча саме вона має найбільші перспективи для створення високої доданої вартості. Провідне місце в цій категорії належить електротехнічній продукції.

Стабільний попит на європейському ринку мають ізольовані проводи та кабелі, виробництво яких в Україні значною мірою здійснюється підприємствами з іноземними інвестиціями, інтегрованими у виробничі ланцюги європейських компаній. Крім того, до структури експорту входять електродвигуни, трансформатори, генератори, комутаційне обладнання та різноманітні комплектуючі.

Поставки продукції машинобудування, зокрема промислового обладнання, котлів та їх складових, залишаються відносно обмеженими та переважно пов'язані з виконанням окремих контрактів або участю українських підприємств у міжнародних виробничих мережах. Загалом невелика частка машинобудівної продукції в експорті до ЄС свідчить про недостатній рівень конкурентоспроможності галузі на європейському ринку та наявність структурних проблем, які стримують її розвиток і модернізацію.

Серед інших важливих складових експорту до Європейського Союзу варто виокремити деревину та продукцію її переробки. Україна постачає як необроблену деревину (з урахуванням чинних обмежень на експорт лісу-кругляка), так і продукцію первинної та часткової обробки — пиломатеріали, фанеру, дерев'яну тару, меблі та комплектуючі. Водночас розвиток цього сектору стримується проблемами сталого використання лісових ресурсів і необхідністю переходу до глибшої переробки всередині країни.

Продукція хімічної промисловості у структурі українського експорту до Європейського Союзу представлена переважно мінеральними добривами, неорганічними хімічними сполуками, а також пластмасами та полімерними матеріалами. Помітне місце займають текстильні товари та вироби легкої промисловості, значна частина яких виробляється в межах давальницьких схем на замовлення європейських компаній. Такий формат співробітництва забезпечує стабільні експортні надходження та зайнятість населення, проте не сприяє формуванню значної доданої вартості всередині країни.

Дослідження динаміки товарної структури експорту України до країн Європейського Союзу протягом останніх років свідчить про збереження провідних позицій агропродовольчої продукції, а також металургійної сировини та напівфабрикатів. Незважаючи на розширення торговельних можливостей у межах Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, істотних структурних змін у напрямі збільшення частки високотехнологічної продукції та товарів із високою доданою вартістю поки що не відбулося.

Водночас можна відзначити окремі позитивні тенденції, серед яких збільшення обсягів експорту продукції птахівництва, окремих видів харчової продукції глибшого ступеня переробки та розширення присутності українських виробників на окремих сегментах європейського ринку. Проте загалом експортна спеціалізація України продовжує ґрунтуватися переважно на постачанні сировини та продукції з невисоким рівнем переробки, що обмежує можливості для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення стійкого економічного зростання.

Повномасштабна військова агресія Росії проти України, розпочата у 2022 році, суттєво вплинула на розвиток зовнішньої торгівлі країни. Блокування морських портів, пошкодження виробничих потужностей, особливо в аграрному та металургійному секторах, а також необхідність переорієнтації логістичних маршрутів спричинили значні зміни в організації експортних поставок. За таких умов істотно зросло значення сухопутних транспортних коридорів через територію країн Європейського Союзу, а також особливої ваги набули тимчасові заходи з лібералізації торгівлі, запроваджені ЄС для підтримки української економіки. Незважаючи на те, що значна частина цих рішень має тимчасовий характер, закріплення нових логістичних ланцюгів та зміни в інвестиційних процесах можуть суттєво вплинути на довгострокову модель зовнішньоторговельних відносин України.

Для оцінки результативності функціонування зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом важливим є аналіз трансформації товарної структури експорту. Дослідження свідчать про поступове зростання частки продукції рослинного походження, яка збільшилася приблизно з 24 % у 2017 році до 27 % у 2025 році. Одночасно спостерігається підвищення питомої ваги товарної групи «живі тварини та продукція тваринного походження» — з 1 % до 3 %, а також категорії «машини, обладнання та механізми» — з 7 % до 10 %. Водночас частка готових харчових продуктів протягом аналізованого періоду залишалася відносно стабільною.

На противагу цьому відбулося скорочення питомої ваги мінеральних продуктів у структурі експорту — з 18 % у 2017 році до 8 % у 2025 році. Аналогічна тенденція спостерігається щодо недорогоцінних металів та виробів із них, частка яких зменшилася з 17 % до 12 % (рис. 2.7–2.8). Такі зміни можуть свідчити про поступову трансформацію експортної структури та певне розширення товарної диверсифікації. Проте, незважаючи на наявність позитивних зрушень, український експорт до Європейського Союзу все ще значною мірою орієнтований на постачання сировинної продукції та товарів із невисоким рівнем доданої вартості.

Рис. 2.7 – Товарна структура експорту товарів України в ЄС (2017 р.), %

Джерело: побудовано автором на основі [17]

У цілому у 2025 році ключове місце в товарній структурі українського експорту до країн Європейського Союзу посідали продукція рослинного походження, а також жири та олії рослинного і тваринного походження. Саме ці товарні групи забезпечували найбільшу частку експортних надходжень і визначали основні напрями торговельної спеціалізації України на європейському ринку. Така структура експорту ще раз засвідчує провідну

роль агропромислового комплексу у формуванні зовнішньоторговельних зв'язків України з Європейським Союзом та його вагоме значення для забезпечення експортного потенціалу держави.

Рис. 2.8 –Товарна структура експорту товарів України в ЄС (2025 р.), %
Джерело: розроблено автором на основі [17]

Зважаючи на визначальне значення окремих держав Європейського Союзу для зовнішньоторговельної діяльності України, доцільним є більш детальний аналіз змін у структурі експорту до Польщі та Німеччини, які залишаються ключовими торговельними партнерами нашої держави. Аналіз свідчить про наявність схожих тенденцій у розвитку торговельних відносин з обома країнами. Так, упродовж 2016–2024 років частка продукції рослинного походження в експорті до Польщі зросла з 22 % до 29 %, що відображає посилення ролі аграрного сектору у двосторонній торгівлі. Одночасно збільшилася питома вага готових харчових продуктів — з 6 % до 9 %, що пов'язано з розширенням поставок продукції переробної промисловості, зокрема напоїв, кондитерських виробів та інших продовольчих товарів.

Разом із цим спостерігається скорочення частки мінеральних продуктів з 14 % до 6 %, а також недорогоцінних металів та виробів із них — з 16 % до 11 %. Позитивним явищем стало зростання частки машин, обладнання та механізмів у структурі експорту до Польщі — з 5 % у 2016 році до 8 % у 2024 році. Це свідчить про поглиблення виробничої кооперації між країнами та поступове включення українських підприємств до міжнародних ланцюгів створення доданої вартості.

У цілому структура експорту до Польщі демонструє тенденцію до більшої диверсифікації та поступового переходу від переважання сировинної продукції до збільшення частки товарів із вищим ступенем переробки.

Аналогічні процеси відбуваються і в торговельно-економічних відносинах з Німеччиною. Якщо у 2016 році основу українського експорту до цієї країни становили чорні метали (близько 28 %), мінеральні продукти (17 %) та машини й обладнання (6 %), то у 2024 році структура експорту суттєво змінилася. Частка чорних металів скоротилася до 15 %, а мінеральних продуктів — до 8 %, що свідчить про поступове зменшення залежності експорту від сировинних товарів.

Водночас частка машинобудівної та електротехнічної продукції зросла до 11 %, що відображає посилення ролі продукції з вищою доданою вартістю в українському експорті. Крім того, частка готових харчових продуктів збільшилася з 4 % до 7 %, а також зросли обсяги поставок інших видів аграрної продукції. Це свідчить про поступове розширення присутності українських виробників на висококонкурентному німецькому ринку та їхню здатність адаптуватися до його вимог.

Загалом виявлені зміни підтверджують поступову трансформацію структури українського експорту відповідно до стандартів і потреб європейського ринку. Позитивною тенденцією є збільшення частки продукції з вищою доданою вартістю, насамперед у машинобудівній та переробній галузях. Водночас Україна продовжує зберігати вагомі позиції як один із

ключових постачальників агропродовольчої продукції до країн Європейського Союзу.

Зменшення питомої ваги сировинних товарів, зокрема мінеральних ресурсів і продукції чорної металургії, свідчить про поступові структурні зміни в економіці та формування більш збалансованої моделі експортної спеціалізації. Разом із тим відносно невисока частка готових харчових продуктів вказує на наявність значних резервів для розвитку переробної промисловості та подальшого нарощування експорту продукції з більш високим рівнем доданої вартості.

Поряд із цим загальна структура експорту України до Європейського Союзу й надалі характеризується переважанням продукції з низьким рівнем переробки, зокрема аграрної сировини, напівфабрикатів харчової промисловості та металургійної продукції. Це зумовлює залежність експортних надходжень від коливань світових цін на сировину та підвищує вразливість економіки до зовнішніх шоків.

Частка продукції машинобудування та інших високотехнологічних товарів залишається порівняно невеликою, що вказує на необхідність поглиблення структурних перетворень. Йдеться про модернізацію економіки, стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю та інтеграцію українських підприємств у європейські виробничі ланцюги.

Хоча Угода про асоціацію та ПВЗВТ створюють відповідні інституційні передумови, їх ефективна реалізація потребує комплексних змін, зокрема покращення бізнес-клімату, залучення інвестицій, адаптації до стандартів ЄС і підвищення конкурентоспроможності національних виробників.

Отже, подальше зростання експорту України до Європейського Союзу безпосередньо пов'язане зі здатністю диверсифікувати його товарну структуру та здійснити перехід від сировинної моделі до моделі, орієнтованої на експорт продукції й послуг із високою доданою вартістю.

Висновки до розділу

У процесі проведеного дослідження було встановлено, що функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом стало одним із ключових чинників трансформації зовнішньоторговельних відносин країни. ПВЗВТ забезпечила значне поглиблення економічної співпраці, розширила доступ українських товарів до ринку ЄС і сприяла адаптації національної економіки до європейських стандартів і норм.

Аналіз географічної структури торгівлі підтвердив зростання ролі Європейського Союзу як основного торговельного партнера України, з провідними позиціями Польщі та Німеччини. Водночас зберігається проблема від'ємного торговельного сальдо, що свідчить про імпортозалежність і наявність структурних диспропорцій у зовнішній торгівлі.

Дослідження товарної структури експорту засвідчило її переважно сировинний характер із домінуванням продукції агропромислового сектору, металургії та мінеральних ресурсів. Незважаючи на окремі позитивні зміни, зокрема зростання частки продукції з більшою доданою вартістю (машини, обладнання, перероблена продукція), загалом експорт залишається недостатньо диверсифікованим.

Разом із тим виявлені тенденції свідчать про поступову адаптацію українських виробників до вимог європейського ринку, розвиток виробничої кооперації та інтеграцію до європейських ланцюгів створення вартості. Водночас повноцінній реалізації потенціалу ПВЗВТ перешкоджає низка чинників, зокрема нетарифні бар'єри, інфраструктурні обмеження та недостатній рівень технологічного розвитку окремих галузей.

Таким чином, подальший розвиток зовнішньої торгівлі України з Європейським Союзом має бути орієнтований на диверсифікацію товарної структури експорту, збільшення частки продукції з високою доданою

вартістю, підвищення конкурентоспроможності національних виробників і поглиблення інтеграції до європейського економічного простору.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ РИНКУ ЄС

3.1 Основні виклики та бар'єри розвитку експорту України до ЄС в умовах війни

Попри суттєву лібералізацію торговельного режиму та скорочення тарифних обмежень у межах функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), вихід українських товарів і послуг на ринок Європейського Союзу все ще супроводжується численними труднощами. Ці виклики мають комплексний і системний характер, охоплюючи регуляторну, ринкову, інфраструктурну, фінансову та безпекову сфери. Їх наявність продовжує впливати на конкурентоспроможність українських виробників та стримує повною мірою реалізацію потенційних переваг економічної інтеграції з Європейським Союзом.

Сукупна дія цих факторів суттєво ускладнює інтеграцію українських виробників до європейського економічного простору та обмежує реалізацію їхнього експортного потенціалу у торгівлі з ЄС.

Однією з ключових груп обмежень виступають нетарифні інструменти регулювання, значення яких суттєво зросло після поступового скасування митних бар'єрів. Виходячи з того, що було описано раніше, Європейський Союз активно використовує широкий спектр регуляторних, зокрема протекціоністських, заходів, які впливають на умови доступу української продукції до свого ринку.

Передусім це стосується технічних бар'єрів у торгівлі (ТВТ). Система технічного регулювання Європейського Союзу є складною та динамічною і охоплює технічні регламенти, гармонізовані й національні стандарти, вимоги до маркування та пакування, а також процедури оцінки відповідності продукції. Для значної частини промислових товарів обов'язковою умовою є отримання СЕ-маркування, яке засвідчує відповідність європейським стандартам.

Для українських виробників це означає потребу не лише у глибокому розумінні відповідних вимог, а й у здійсненні значних інвестицій у модернізацію виробництва та впровадження сучасних стандартів. Зокрема, йдеться про витрати на проведення випробувань в акредитованих лабораторіях (які часто розташовані в країнах ЄС), отримання сертифікатів відповідності, а також упровадження систем управління якістю (ISO 9001) та екологічного менеджменту (ISO 14001). Найбільші труднощі в цьому процесі виникають у малих і середніх підприємств, які мають обмежені фінансові та організаційні ресурси для подолання таких бар'єрів.

Додатковим ускладнювальним чинником є відсутність повноцінних угод про взаємне визнання результатів оцінки відповідності в більшості секторів. У зв'язку з цим українські експортери змушені проходити процедури сертифікації безпосередньо на території Європейського Союзу навіть у тих випадках, коли їхня продукція вже відповідає аналогічним національним вимогам.

Важливу роль у торговельних відносинах між Україною та Європейським Союзом відіграють санітарні та фітосанітарні заходи (SPS), які мають ключове значення для агропродовольчого експорту — одного з провідних напрямів зовнішньої торгівлі України. Нормативні вимоги ЄС у цій сфері належать до найжорсткіших у світі та охоплюють широкий спектр аспектів: контроль залишків пестицидів і ветеринарних препаратів, рівень забруднювачів, дотримання гігієнічних норм виробництва (зокрема впровадження системи HACCP), забезпечення належного поводження з тваринами, а також фітосанітарний нагляд.

Українські виробники повинні не лише відповідати стандартам, але й підтверджувати це за допомогою складних процедур документування, що включають системи простежуваності, лабораторні випробування та офіційні інспекції. Контроль на кордонах ЄС є надзвичайно жорстким, і навіть незначні порушення можуть призвести до затримки вантажу, його

повернення або знищення, що супроводжується суттєвими фінансовими втратами для експортерів.

Додатковим викликом залишається недостатній рівень розвитку національної інфраструктури забезпечення якості в Україні. Зокрема, система акредитованих лабораторій та державного контролю все ще перебуває на етапі вдосконалення, що ускладнює процес виходу українських виробників на європейський ринок.

Водночас, відповідно до даних звіту щодо реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, станом на 2025 рік рівень виконання зобов'язань у сфері технічних бар'єрів у торгівлі досяг 89 %, а у сфері санітарних і фітосанітарних заходів — 83 % (рис. 3.1). Такі показники свідчать про значний поступ України у напрямі наближення національного законодавства та регуляторних механізмів до європейських стандартів. Проте, незважаючи на досягнуті результати, процес усунення нетарифних обмежень ще не завершений і потребує подальшого впровадження реформ, посилення інституційної спроможності та забезпечення повної відповідності вимогам внутрішнього ринку Європейського Союзу.

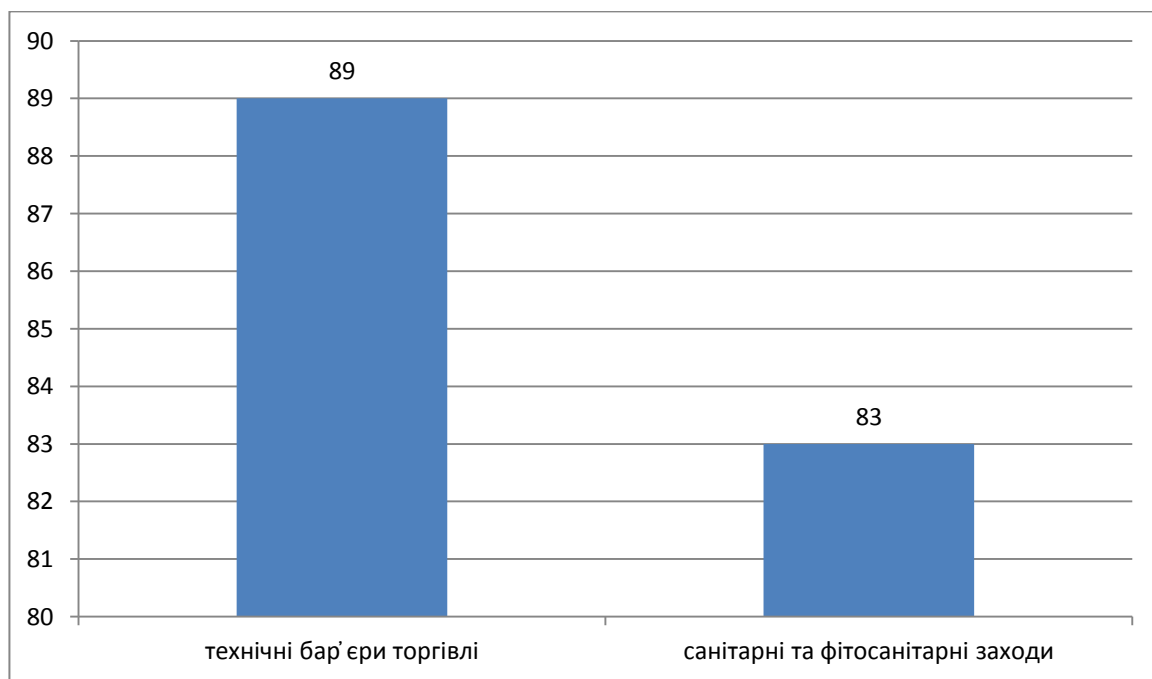

Рис. 3.1 Стан виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 2025 р. (окремі розділи)

Джерело: побудовано на основі [19]

Окрема група викликів пов'язана з обмеженим доступом до ринку Європейського Союзу, який зберігається навіть за умов функціонування зони вільної торгівлі. Попри скасування більшості митних тарифів, щодо низки «чутливих» товарів, насамперед агропродовольчої продукції (зокрема меду, цукру, часнику, перероблених томатів, фруктових соків, м'яса птиці, яєць, молочної продукції та окремих видів зернових), і надалі застосовуються тарифні квоти.

У межах встановлених квот українські товари можуть експортуватися без сплати мита, однак їхні обсяги, як правило, є обмеженими та не відповідають реальному експортному потенціалу країни. Більшість таких квот вичерпується у вкрай стислі строки — інколи вже в перші тижні або навіть дні після початку року. Після їх використання експорт здійснюється на загальних умовах із застосуванням стандартних мит ЄС, що істотно знижує конкурентоспроможність української продукції.

Додаткові труднощі пов'язані з механізмами розподілу квот, зокрема із системою ліцензування, яка може створювати додаткові адміністративні бар'єри. Складними для практичного застосування залишаються й правила визначення походження товарів. Хоча вони базуються на пан-євро-середземноморській конвенції, процедура підтвердження походження (через сертифікати EUR.1 або декларації інвойс), а також виконання критеріїв «достатньої переробки» є досить обтяжливими. Особливо це стосується галузей, що використовують імпорتنі компоненти, зокрема легкої промисловості, машинобудування та електроніки.

Відчутні обмеження також пов'язані з рівнем конкурентоспроможності українських підприємств і їхньою здатністю пристосовуватися до вимог європейського ринку. Європейський ринок відзначається високим рівнем конкуренції, де українські виробники конкурують не лише з потужними європейськими компаніями, які мають переваги у технологіях, фінансових ресурсах і маркетингових інструментах, а й із глобальними експортерами.

За таких умов недостатньо забезпечити лише відповідність базовим стандартам або конкурентну ціну. Вирішальне значення мають стабільна якість продукції, надійність постачання, сучасний дизайн і ефективне просування товарів. Це потребує значних інвестицій у модернізацію виробництва, впровадження інновацій, розвиток брендів і маркетингову підтримку. Водночас доступ до фінансових ресурсів для реалізації цих заходів залишається обмеженим, особливо для малого та середнього бізнесу. Високі процентні ставки, обмежені можливості кредитування, а також недостатній розвиток інструментів експортного фінансування та страхування суттєво стримують ці процеси.

Головними чинниками, які впливає на ефективність зовнішньої торгівлі, залишаються логістичні та інфраструктурні обмеження. Хоча географічна близькість до ЄС є значною перевагою, вона частково нівелюється недостатньою пропускною спроможністю транспортних коридорів, особливо на західному кордоні. Значні черги на пунктах пропуску, відмінності у ширині залізничної колії, обмежена кількість сучасних логістичних центрів і складських потужностей, а також тривалі митні, ветеринарні та фітосанітарні процедури призводять до зростання витрат і часу доставки. Це особливо критично для продукції, що потребує швидкого транспортування.

Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну стало головним фактором, який суттєво трансформував умови функціонування зовнішньої торгівлі та значно ускладнили реалізацію експортного потенціалу країни. Вплив війни має комплексний характер і проявляється через низку взаємопов'язаних економічних, інфраструктурних та безпекових викликів.

По-перше, суттєвим негативним фактором стало руйнування виробничих потужностей, особливо у східних та південних регіонах України, де традиційно були зосереджені ключові галузі експорту, зокрема металургія, машинобудування та частина агропромислового комплексу. Втрата або пошкодження підприємств призвели до скорочення обсягів виробництва та

експорту, а також до зниження загальної конкурентоспроможності українських товарів.

Другим важливим викликом є порушення логістичних ланцюгів. Блокада морських портів, які до війни забезпечували основну частину експорту, змусила Україну переорієнтуватися на альтернативні маршрути — передусім автомобільні, залізничні та річкові перевезення через країни Європейський Союз. Однак ці маршрути мають обмежену пропускну здатність, що призводить до затримок у доставці, зростання логістичних витрат і зниження ефективності експортних операцій.

Третім фактором є зростання витрат на ведення бізнесу. В умовах війни підприємства змушені нести додаткові витрати, пов'язані з енергозабезпеченням, безпекою, страхуванням ризиків, релокацією виробництва та відновленням пошкодженої інфраструктури. Це несприятливо впливає на собівартість продукції і її цінову конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Не менш важливим викликом є скорочення трудових ресурсів. Масова міграція населення, мобілізація та зниження чисельності працездатного населення призвели до дефіциту кваліфікованої робочої сили, що ускладнює виробничі процеси та обмежує можливості підприємств щодо нарощування обсягів експорту.

Крім того, істотно зросли ризики для інвестиційної діяльності. Високий рівень невизначеності та наявність безпекових ризиків стримують як внутрішні, так і іноземні інвестиції, що, у свою чергу, обмежує можливості модернізації виробництва, впровадження інновацій і розвитку експортоорієнтованих галузей.

Війна також зумовила зміни у структурі експорту. Зокрема, скоротилися обсяги поставок продукції металургії та промисловості, тоді як частка аграрної продукції зросла. Це призвело до подальшого посилення сировинної спрямованості експорту та збільшення його залежності від зовнішніх чинників, таких як погодні умови та кон'юнктура світових ринків.

Таким чином, війна сформувала комплекс системних викликів для українського експорту, які охоплюють виробничу, логістичну, фінансову та соціальну сфери. Їх подолання потребує реалізації комплексної державної політики, спрямованої на відновлення інфраструктури, підтримку бізнесу, диверсифікацію експортних ринків і стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Відчутне спрощення умов торгівлі стало важливим фактором підтримки української економіки в умовах воєнного стану. Водночас така лібералізація виявила низку системних дисбалансів, які потребують усунення для забезпечення повноцінної та взаємовигідної інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Унаслідок блокування морських шляхів у Чорному морі основні експортні потоки України були переорієнтовані на західні сухопутні маршрути та дунайські порти, пропускна спроможність яких є обмеженою. Водночас існуюча прикордонна інфраструктура виявилася неготовою до таких обсягів перевезень, що спричинило перевантаження пунктів пропуску, затримки в транспортуванні та зростання логістичних витрат. Ситуацію додатково ускладнили тимчасові обмеження на імпорту української аграрної продукції, запроваджені окремими державами ЄС, зокрема Польщею, Угорщиною, Румунією, Словаччиною та Болгарією, що негативно позначилося на стабільності експортних потоків.

Актуальним завданням залишається також диверсифікація товарної структури експорту. Наразі український експорт суттєво зосереджений на сировинній продукції, що підвищує його вразливість до зовнішніх економічних коливань. Додаткові труднощі створює пошкодження транспортної та прикордонної інфраструктури внаслідок регулярних обстрілів, що посилює ризики для безперебійності експортної діяльності.

Сукупна дія зазначених чинників не лише формує нові бар'єри для експорту, але й загострює вже існуючі проблеми, пов'язані з доступом до фінансування, ефективністю логістики та рівнем конкурентоспроможності

підприємств. Окрему проблему становить недостатня інституційна спроможність державних органів забезпечувати своєчасну та ефективну підтримку експортерів в умовах воєнного стану. Найбільш вразливими залишаються малі та середні підприємства, які стикаються з дефіцитом актуальної ринкової інформації, консультаційної допомоги та фінансових інструментів.

Таким чином, подальше нарощування обсягів українського експорту до країн Європейського Союзу вимагає не лише повноцінного використання переваг, які надає Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, але й системного вирішення існуючих проблем і обмежень. Досягнення цієї мети потребує комплексної взаємодії органів державної влади, представників бізнесу та міжнародних партнерів, спрямованої на модернізацію транспортно-логістичної інфраструктури, удосконалення регуляторного середовища, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників і створення передумов для довгострокового та стійкого економічного розвитку.

3.2 Перспективи розвитку та структурної трансформації експорту України до ЄС

Незважаючи на безпрецедентні виклики, зумовлені повномасштабною агресією, а також наявні структурні проблеми, розглянуті у п. 3.1, перспективи подальшого розвитку та якісного оновлення українського експорту до Європейського Союзу залишаються не лише актуальними, а й стратегічно важливими для довгострокового економічного зростання держави. Формування таких перспектив ґрунтується на поєднанні кількох ключових чинників.

Передусім функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі забезпечує базовий доступ української продукції до ринку ЄС і формує інституційне підґрунтя для подальшого поглиблення інтеграційних процесів. Водночас надання Україні статусу кандидата на

членство в Європейському Союзі створює додаткові можливості для розширення економічної співпраці та подальшої гармонізації нормативно-правової бази. Важливим чинником є також наявність значного потенціалу розвитку в окремих секторах національної економіки, які можуть виступати рушіями зростання експорту. Не менш вагомим є очікуваний масштабний процес післявоєнної відбудови, що створює унікальні передумови для модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Додаткове значення має високий рівень політичної підтримки України з боку ЄС, що може сприяти пом'якшенню окремих торговельних обмежень і розширенню доступу до ринку. Водночас реалізація цього потенціалу у вигляді сталого зростання експорту потребує системних, узгоджених і цілеспрямованих дій з боку державних інституцій, бізнесу та міжнародних партнерів.

З позиції галузевого аналізу доцільно виокремити низку напрямів із високим потенціалом розвитку. Зокрема, в агропромисловому секторі, який традиційно належить до ключових для України, стратегічним пріоритетом має стати перехід від експорту сировини до постачання продукції з вищою доданою вартістю. Така трансформація сприятиме зменшенню залежності від коливань світових цін і квотних обмежень, а також підвищенню ефективності експортної діяльності.

У цьому контексті перспективним є активізація інвестицій у переробну промисловість, зокрема у виробництво фасованої соняшникової олії преміального сегмента, спеціалізованих рослинних олій (лляної, гарбузової), продукції борошномельно-круп'яної галузі, макаронних виробів, молочної та м'ясної продукції, а також перероблених фруктів і овочів (соки, джеми, заморожена продукція, консервація). Водночас ключовою умовою реалізації цього потенціалу є повна відповідність санітарним і фітосанітарним стандартам ЄС.

Особливу увагу доцільно зосередити на розвитку органічного виробництва, оскільки попит на органічну продукцію в країнах ЄС стабільно зростає, а Україна володіє значними земельними ресурсами, придатними для такого виду діяльності. Запровадження європейських стандартів якості та сертифікації, а також використання інструментів географічних зазначень для унікальних національних продуктів здатні перетворити відповідність вимогам на конкурентну перевагу та забезпечити вихід на більш прибуткові сегменти ринку.

Крім того, доцільно враховувати актуальні стратегічні пріоритети Європейського Союзу, зокрема ініціативу «Farm to Fork», яка передбачає розвиток сталого сільського господарства та скорочення використання хімічних засобів. Це відкриває додаткові можливості для українських виробників, які готові адаптувати свою діяльність до нових екологічних і якісних стандартів.

У сфері інформаційних технологій, де Україна вже зарекомендувала себе як один із провідних центрів розробки програмного забезпечення в Європі, зберігаються значні перспективи для подальшого зростання. Одним із ключових стратегічних завдань має стати поступовий перехід від переважання аутсорсингових послуг до розробки власних високотехнологічних продуктів, платформ і комплексних цифрових рішень із високою доданою вартістю.

Реалізація цього напряму передбачає активізацію діяльності у сфері створення складного корпоративного програмного забезпечення, надання науково-дослідних та дослідно-конструкторських послуг (R&D) для європейських технологічних компаній, а також поглиблення спеціалізації у таких перспективних сегментах, як штучний інтелект, кібербезпека, хмарні технології, Інтернет речей, фінансові технології та блокчейн-рішення. Особливі конкурентні переваги Україна має у сфері кібербезпеки завдяки унікальному практичному досвіду протидії масштабним кібератакам та захисту цифрової інфраструктури.

Важливу роль у розвитку галузі також відіграє формування інноваційної екосистеми, що охоплює стартапи, технологічні кластери, дослідницькі центри та венчурні проєкти. Навіть в умовах релокації бізнесу та широкого поширення дистанційних форматів роботи українські компанії продовжують створювати конкурентоспроможні інноваційні продукти та інтегруватися у міжнародні технологічні мережі.

Український ІТ-сектор має потенціал стати важливим учасником процесів цифрової трансформації економіки Європейського Союзу. Зокрема, значні можливості відкриваються в межах реалізації європейської політики «зеленого переходу», де українські компанії можуть пропонувати сучасні цифрові рішення для підвищення енергоефективності, управління ресурсами, розвитку концепції «розумних міст», автоматизації виробництва та цифровізації бізнес-процесів. Це сприятиме не лише зміцненню позицій України на європейському ринку ІТ-послуг, а й підвищенню ролі високотехнологічного сектору в структурі національного експорту.

Зважаючи на світові тенденції щодо диверсифікації ланцюгів постачання та прагнення Європейського Союзу до зміцнення стратегічної автономії, посилюються можливості для включення українських підприємств до європейських виробничих ланцюгів. Це стосується як традиційних галузей економіки, зокрема металургії, де перспективним є розширення виробництва продукції з вищою доданою вартістю, зокрема готових металоконструкцій і спеціалізованих сплавів, так і машинобудівного сектору, насамперед виготовлення комплектуючих для автомобільної, сільськогосподарської та енергетичної техніки.

Перспективними є також електротехнічна та хімічна галузі, зокрема виробництво добрив і базових хімічних продуктів із дотриманням екологічних вимог ЄС. Особливий акцент доцільно зробити на переробці критично важливих ресурсів, значні запаси яких зосереджені в Україні (рідкісноземельні метали, літій, титан, графіт). Це формує передумови для

становлення стратегічного партнерства з ЄС у сфері забезпечення сировинної безпеки.

Вагомим напрямом подальшого розвитку є організація виробництва комплектуючих для відновлюваної енергетики, зокрема складових вітрових електроустановок, конструкцій для сонячних електростанцій та обладнання для біоенергетичних комплексів. Реалізація таких можливостей значною мірою залежить від спроможності українських виробників дотримуватися технічних стандартів Європейського Союзу, гарантувати стабільність поставок і брати участь у виробничих ланцюгах європейських компаній. Додаткові можливості для розвитку відкриваються у сфері оборонної промисловості завдяки перспективам інтеграції до європейських оборонних ініціатив та стандартів НАТО.

Перспективи розширення експорту існують і в інших секторах економіки. Зокрема, легка промисловість має потенціал для поступового переходу від роботи за давальницькими схемами до створення та просування власних брендів одягу й взуття, орієнтованих на спеціалізовані сегменти ринку. Значні можливості має меблева галузь, розвиток якої підтримується наявністю сировинних ресурсів та здатністю виробляти продукцію сучасного дизайну. Перспективними залишаються також креативні індустрії, зокрема сфери дизайну, анімації та кіновиробництва, а також виробництво будівельних матеріалів, попит на які може суттєво зрости в процесі післявоєнного відновлення країни.

Окремого значення набуває розвиток транспортно-логістичних послуг, що базується на вигідному географічному положенні та транзитному потенціалі України. За умови відновлення безпекових умов і модернізації транспортної інфраструктури цей сектор може стати одним із важливих чинників економічного зростання та поглиблення інтеграції України до європейського економічного простору.

Реалізація окресленого потенціалу потребує проведення скоординованої державної політики у поєднанні з проактивною діяльністю

бізнесу. Зважаючи на те виявлені виклики та наявні можливості, доцільним є формування комплексу практичних заходів, спрямованих на стимулювання експортної діяльності та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У цьому контексті доцільно систематизувати перспективи розвитку українського експорту до Європейського Союзу за окремими напрямками (рис. 3.2), що відображають ключові вектори його структурної трансформації.

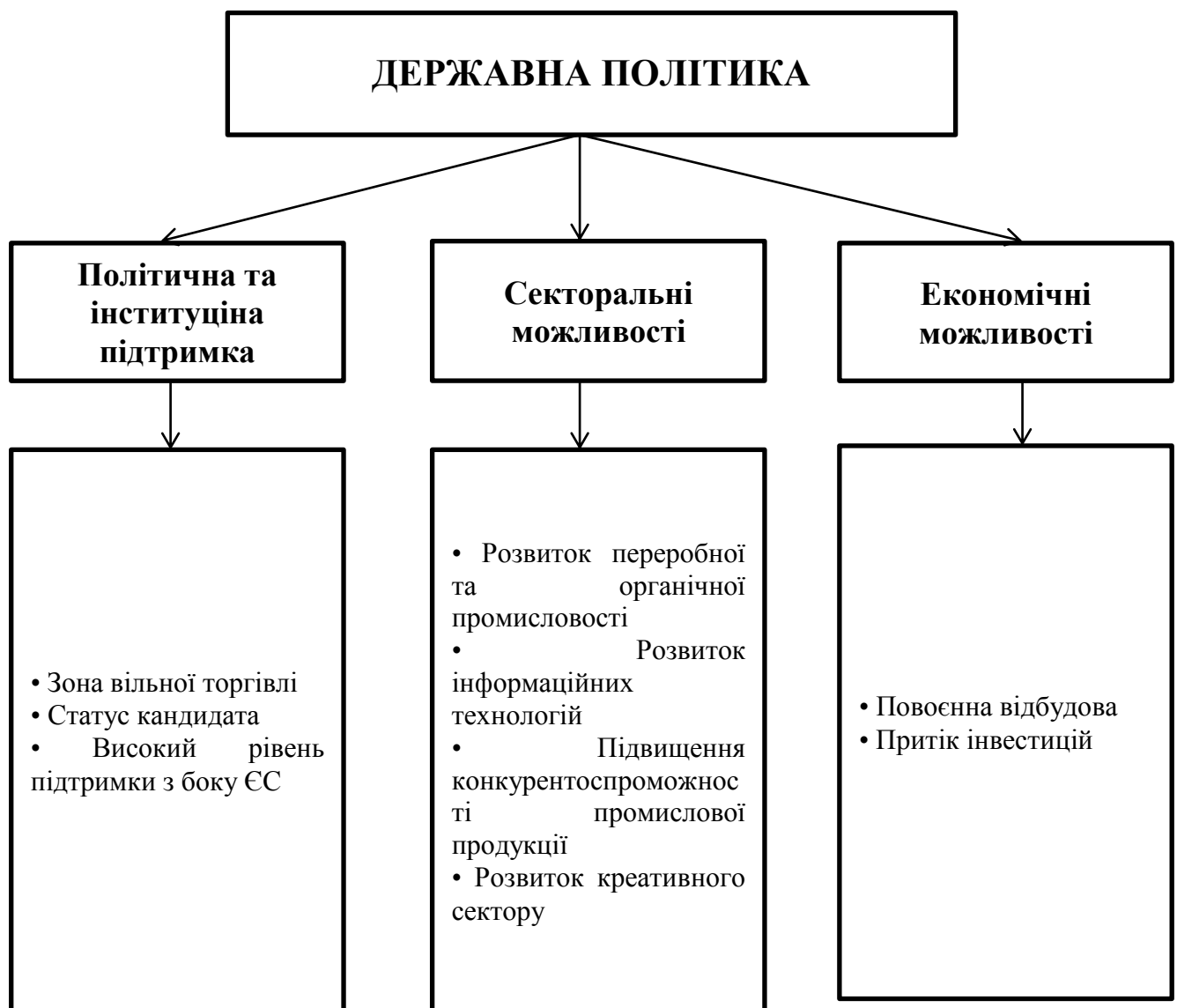

Рис. 3.2 Можливості та перспективи розширення експортну України на ринку ЄС

Джерело: побудовано автором

За результатами проведеного дослідження доцільно окреслити ключові напрями вдосконалення експортної політики України у взаємодії з Європейським Союзом.

По-перше, необхідно істотно прискорити та поглибити процес гармонізації регуляторного середовища з нормами Європейського Союзу. Йдеться не лише про формальне впровадження директив і регламентів у національне законодавство, а й про забезпечення їх ефективної практичної реалізації та формування дієвої системи ринкового нагляду.

Важливим завданням у цьому контексті є активізація переговорів щодо укладення Угод про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА) у пріоритетних секторах, зокрема машинобудуванні, виробництві низьковольтного обладнання та медичних виробів. Запровадження таких угод дасть змогу усунути потребу в подвійній сертифікації та суттєво скоротити витрати українських виробників під час виходу на ринок ЄС.

Паралельно необхідно забезпечити розвиток національної інфраструктури якості, зокрема шляхом створення та модернізації акредитованих лабораторій і органів оцінки відповідності, результати роботи яких визнаватимуться в країнах ЄС. Це сприятиме підвищенню довіри до української продукції та спрощенню процедур її доступу до європейського ринку. Важливим елементом також є налагодження системної взаємодії між державними органами та бізнес-спільнотою з метою визначення пріоритетних напрямів гармонізації та оперативного усунення бар'єрів у зовнішній торгівлі.

По-друге, необхідно суттєво поліпшити стан торговельної логістики та прикордонної інфраструктури. Це передбачає розроблення довгострокової стратегії розвитку транспортних коридорів з урахуванням їх інтеграції до європейської мережі TEN-T. У межах такої стратегії ключового значення набувають модернізація залізничної інфраструктури (зокрема впровадження

європейської колії), розвиток автомобільних шляхів, а також створення сучасних мультимодальних логістичних хабів у прикордонних регіонах.

Водночас необхідно спростити та цифровізувати процедури перетину кордону — митні, санітарні, фітосанітарні та ветеринарні — шляхом упровадження принципу «єдиного вікна», систем попереднього інформування, спільного контролю з країнами ЄС і безпаперових технологій. Окрему увагу доцільно приділити розвитку дунайських портів як альтернативного логістичного напрямку.

По-третє, важливим завданням є формування цілісної системи державної підтримки експорту. Це передбачає розширення інструментів експортного фінансування, зокрема страхування експортних кредитів та інвестицій від воєнних і політичних ризиків, надання гарантій і забезпечення передекспортного фінансування, особливо для малого та середнього бізнесу.

Не менш важливим є посилення координації між інституціями, що здійснюють підтримку експорту, а також створення єдиного інформаційного простору для експортерів. Доцільним є розвиток спеціалізованих програм виходу на ринки ЄС, які включають підтримку участі у виставках, торгових місіях, проведення маркетингових досліджень, сертифікацію продукції та стимулювання формування експортних кластерів.

По-четверте, одним із ключових пріоритетів є посилення політики залучення прямих іноземних інвестицій, передусім у галузі, орієнтовані на експорт і інтеграцію до європейських виробничих ланцюгів. Це вимагає подальшого вдосконалення інвестиційного клімату, зокрема забезпечення верховенства права, гарантування захисту прав власності, продовження дерегуляційних процесів і ефективної протидії корупції.

Крім того, доцільним є впровадження спеціальних стимулів для інвесторів, зокрема в межах індустріальних парків, спрямованих на реалізацію експортно орієнтованих проєктів і участь у повоєнному відновленні.

По-п'яте, важливою передумовою довгострокового розвитку є інвестування в людський капітал. Освітня система має бути тісніше пов'язана з потребами сучасного ринку праці, особливо в галузях, що забезпечують експортну діяльність. Потрібно посилювати підготовку фахівців у сферах міжнародної торгівлі, логістики, маркетингу та управління якістю, а також стимулювати вивчення іноземних мов.

Окрему увагу варто приділити програмам збереження та повернення кваліфікованих кадрів, які виїхали за кордон унаслідок війни, оскільки це є важливим чинником відновлення економічного потенціалу країни.

Разом із тим ефективність розширення експортної діяльності значною мірою визначається активною та стратегічно орієнтованою позицією самого бізнесу. Серед ключових напрямів, які мають реалізовуватися на рівні підприємств, першочерговим є перехід від сировинної моделі до виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Така трансформація потребує суттєвих інвестицій у переробку, впровадження сучасних технологій, розвиток науково-дослідної діяльності, а також створення власних брендів і вдосконалення дизайну продукції.

Суттєвим фактором підвищення конкурентоспроможності є випереджальне, усвідомлене впровадження стандартів Європейського Союзу. Дотримання технічних, санітарних, екологічних і якісних вимог доцільно сприймати не як формальну вимогу, а як стратегічну інвестицію в розвиток підприємства, зміцнення його ділової репутації та забезпечення тривалої присутності на європейському ринку. У цьому контексті особливого значення набуває своєчасне впровадження міжнародних систем управління якістю та безпечністю, зокрема стандартів ISO і принципів HACCP.

Водночас важливим є системний підхід до аналізу цільових ринків і здатність до гнучкої адаптації продукції. Українські підприємства повинні враховувати особливості попиту, конкурентного середовища та каналів збуту в різних країнах ЄС, відповідно адаптуючи характеристики товару, його пакування та маркетингові стратегії. Крім того, доцільно здійснювати

диверсифікацію експортних напрямів у межах Європейського Союзу, що дасть змогу зменшити залежність від окремих ринків і підвищити стійкість зовнішньоекономічної діяльності.

Особливого значення набуває розвиток партнерських зв'язків та залучення українських підприємств до європейських виробничих і інноваційних екосистем. Таке співробітництво може реалізовуватися через створення спільних підприємств, укладання субпідрядних контрактів, участь у міжнародних науково-дослідних програмах, зокрема в межах програми Horizon Europe, а також шляхом інтеграції до наявних європейських ланцюгів створення доданої вартості.

Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні виставки, бізнес-форуми та цифрові платформи для пошуку партнерів, які сприяють розширенню ділових контактів і виходу українських компаній на нові ринки.

Не менш важливими є інвестиції в інноваційний розвиток, цифровізацію та впровадження принципів сталого розвитку. Використання сучасних технологій забезпечує підвищення продуктивності праці, оптимізацію виробничих процесів, скорочення витрат і покращення якості продукції. Застосування цифрових рішень також спрощує доступ до міжнародних ринків та підвищує ефективність ведення бізнесу.

Водночас дедалі більшої актуальності набуває відповідність діяльності підприємств принципам ESG (екологічного, соціального та корпоративного управління), оскільки європейські інвестори, споживачі та регуляторні органи приділяють цим аспектам особливу увагу. У зв'язку з цим впровадження екологічно безпечних технологій та циркулярних моделей ведення бізнесу може стати важливим чинником підвищення конкурентоспроможності українських компаній на ринку ЄС.

Отже, реалізація експортного потенціалу України в країнах Європейського Союзу є багатогранним і довгостроковим процесом, що потребує тісної взаємодії державних інституцій, бізнес-середовища та міжнародних партнерів. Досягнення позитивних результатів значною мірою

залежить від ефективності структурних реформ, темпів модернізації економіки в умовах післявоєнного відновлення та подальшого поглиблення інтеграції до європейського економічного простору.

Поєднання можливостей, які надає Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, зі статусом країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу формує сприятливі умови для якісного оновлення структури українського експорту, підвищення його конкурентоспроможності та зміцнення позицій України як надійного й перспективного торговельно-економічного партнера ЄС.

Висновки до розділу

Отже, проведений аналіз свідчить, що підвищення ефективності експорту України до Європейського Союзу потребує комплексного підходу, який поєднує системні державні реформи та активну позицію бізнесу. З одного боку, визначальну роль відіграє державна політика, спрямована на поглиблення регуляторного зближення з нормами ЄС, розвиток транспортно-логістичної інфраструктури, удосконалення інструментів підтримки експорту, залучення інвестицій та формування сучасного людського капіталу. Водночас успішність інтеграційних процесів значною мірою визначається здатністю українських підприємств адаптуватися до вимог європейського ринку, підвищувати конкурентоспроможність продукції, впроваджувати інновації та інтегруватися у глобальні виробничі ланцюги.

Особливої ваги набуває перехід від сировинної моделі експорту до виробництва продукції з високою доданою вартістю, що сприятиме зниженню залежності від зовнішніх цінових коливань і підвищенню стійкості економіки. Разом із тим дотримання стандартів ЄС, розвиток партнерських відносин із європейськими компаніями та орієнтація на принципи сталого розвитку сприяють формуванню нової якості українського експорту.

Таким чином, реалізація визначених стратегічних пріоритетів утворює передумови для поглиблення інтеграції України до єдиного європейського

ринку, зміцнення її конкурентних позицій у міжнародній торгівлі та забезпечення сталого економічного зростання в умовах післявоєнного відновлення.

ВИСНОВОК

У процесі проведеного дослідження було висвітлено теоретичні, методичні та прикладні аспекти розвитку міжнародної економічної інтеграції та її впливу на зовнішньоторговельні відносини України з Європейським Союзом. Отримані результати засвідчують, що міжнародна економічна інтеграція є складним і багатовимірним явищем, яке охоплює як поступове зближення національних економік, так і формування нових інституційних механізмів співпраці.

Встановлено, що інтеграційні процеси розвиваються під впливом глобалізаційних і регіоналізаційних тенденцій, а їх результативність значною мірою визначається наявністю економічних, політичних, технологічних і соціокультурних передумов.

У роботі проаналізовано етапи міжнародної економічної інтеграції відповідно до класичної моделі Бели Баласси, що дозволило систематизувати форми інтеграційної взаємодії — від зони вільної торгівлі до економічного та валютного союзу. Особливу увагу приділено зонам вільної торгівлі як початковій стадії інтеграції, їх перевагам і недолікам, зокрема ефектам створення та відхилення торгівлі, а також динамічним вигодам, пов'язаним із залученням інвестицій, посиленням конкуренції та технологічним розвитком.

У другому розділі досліджено сучасний стан зовнішньоторговельних відносин України, зокрема в умовах функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. Встановлено, що ЄС є ключовим торговельним партнером України, на який припадає понад половина зовнішньоторговельного обороту. Водночас виявлено збереження від'ємного торговельного сальдо, що свідчить про наявність структурних дисбалансів. Аналіз товарної структури експорту показав домінування продукції агропромислового комплексу та інших сировинних товарів, що зумовлює залежність від зовнішньої кон'юнктури та обмежує можливості для сталого економічного розвитку.

Дослідження також засвідчило наявність поступових позитивних змін у структурі експорту, зокрема зростання частки продукції з вищою доданою вартістю, розширення географії торгівлі в межах ЄС і поглиблення співпраці з ключовими партнерами, такими як Польща та Німеччина. Водночас ці зрушення наразі мають обмежений характер і не свідчать про повноцінну структурну трансформацію експорту.

У третьому розділі визначено основні бар'єри та виклики, що стримують розвиток українського експорту до ЄС, серед яких домінують нетарифні обмеження, складність регуляторного середовища, обмежений доступ до ринку через тарифні квоти, недостатній рівень конкурентоспроможності підприємств, логістичні труднощі та наслідки повномасштабної війни. Особливо суттєвим чинником стало порушення логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури та зростання витрат на здійснення експортних операцій.

На основі проведеного аналізу було сформульовано комплекс рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності українського експорту. Вони передбачають поглиблення регуляторної інтеграції з ЄС, розвиток транспортно-логістичної інфраструктури, удосконалення системи державної підтримки експорту, стимулювання залучення інвестицій, розвиток людського капіталу та активізацію інноваційної діяльності підприємств.

Окремо визначено важливість переорієнтації експорту на продукцію з високою доданою вартістю, а також інтеграції українських виробників до європейських виробничих ланцюгів.

На основі проведеного аналізу було сформульовано комплекс рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності українського експорту. Вони передбачають поглиблення регуляторної інтеграції з ЄС, розвиток транспортно-логістичної інфраструктури, удосконалення системи державної підтримки експорту, стимулювання залучення інвестицій,

розвиток людського капіталу та активізацію інноваційної діяльності підприємств.

Окремо визначено важливість переорієнтації експорту на продукцію з високою доданою вартістю, а також інтеграції українських виробників до європейських виробничих ланцюгів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кривенко Н. Розвиток міжнародної економічної інтеграції. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2018. <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-01-41-48>
2. Мороз О. С. Міжнародна економічна інтеграція України: проблемні аспекти розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Випуск 2 (19). URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/2149/Moroz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Курах В. Л. Поняття та види міжнародної інтеграції: теоретико-правовий аналіз. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (79) том 2. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4-2.2>
4. Беляєв О. Політична економія: навчальний посібник. Київ : Київський національний економічний університет, 2001. 328 с.
5. Герст П. Томсон Г. Сумніви в глобалізації. Міжнародна економіка і особливості керування: Пер. з англ. К.: К.І.С., 2002. 306 с.
6. Рябінін Є. І. Процеси інтеграції у XX столітті: основні концепції їх вивчення. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 122–130.
7. Приходько І. В. Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції. Економічний аналіз. 2015 рік. Том 19. № 1 https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/ecan_2015_191_14-1.pdf
8. Balassa B. The theory of economic integration. Richard D. Irwin, Homewood. 1961. P. 1–2.
9. Гордєєва Т. Ф. Інтенсивність міжнародної торгівлі як індикатор ступеня міжнародної торговельної інтеграції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 27 (1). С. 27–32.
10. Горін Н., Горін О. Ефект створення торгівлі для аграрних ринків внаслідок угоди про зону вільної торгівлі України з ЄС. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-43>.

11. Огінок С. В. Еволюція поглядів та проблеми економічної інтеграції та формування єдиного ринку ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. № 6. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Nvuumevcg_2016_62_36.pdf
12. Han R. D., Bo B. Research on the effect of Free Trade Zone on capital flow - Based on the perspective of quasi natural experiment. International Financial Studies. 2019. № 7. 11-19.
13. Кривенко Н. Оцінка міжнародної економічної інтеграції: методичні підходи з виділенням агропродовольчих ринків. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2023. 4. Volume 4. <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/128/91>
14. Петухова В. О. Теоретичні засади дослідження митних союзів як досконалої форми зони вільної торгівлі у контексті міжкраїнової взаємодії. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Вип. 5. С. 54-57.
15. Назаров М. І., Макаренко О. Я. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. Економіка і суспільство. 2018. № 18. https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/9.pdf
16. Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи: аналітична доповідь. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf> (дата звернення: 15.08.2023)
17. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
18. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku>
19. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2024 рік. URL: <https://surl.gd/lsojzk>

20. Сучасні трансформації світового економічного порядку. Виклики і можливості для України <https://razumkov.org.ua/images/2025/04/24/2025-Yurchyshyn-FIN.pdf>

21. Тур О. В., Побережна М. П. Вплив євроінтеграційного процесу на експортно-імпорتنу політику України. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7490> (дата звернення: 21.09.2023).

22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 в ред. від 30. 11. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?test=4/UMfPEGznhhaP1.ZixKBnfzHI4s.s80msh8Ie6#Text

23. Уніят А.В. Економічне співробітництво України з країнами північноамериканської зони вільної торгівлі. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 15. С. 46–52.

24. Філіпенко А. Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2016. Вип. 23 (3). С. 54–61.

25. Футало Ю. Р. Дефініція інтеграції як чинника розвитку національної економіки. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2016. Вип. 1. С. 76–80.

26. Щодо застосування ЄС автономних торговельних преференцій для України. Міністерство економіки України. 2014. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=abae122-a74e-4206-be26-995c56416365&title=SodoZastosuvanniaYesAvtonomnikhTorgovelnikhPreferentsiiDliaUkraini>

27. Chao Z., Ying Su. Trade Effect of the Free Trade Zone. International Business Research. 2020. 14. 34-34.

https://www.researchgate.net/publication/347692729_Trade_Effect_of_the_Free_Trade_Zone

28. Chen A. Z., Liu Z. B. Free Trade Zone: the second quarter of China's open economy. Academic monthly. 2014. № 1. PP. 20-28.

29. Global Trade Alert. URL: <https://globaltradealert.org>

30. Regional Trade Agreements. Database. World Bank. URL: <https://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx>

31. Wang L. H., Liu Z. H. Research on the effect of Shanghai Free Trade Zone on regional economy. International trade issues. 2017. № 2, 3-15.

32. Xiang H. J., He K. The impact of free trade zone and capital flow: a natural experimental study on Shanghai. International trade issues. 2016. № 8. 3-15.